Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

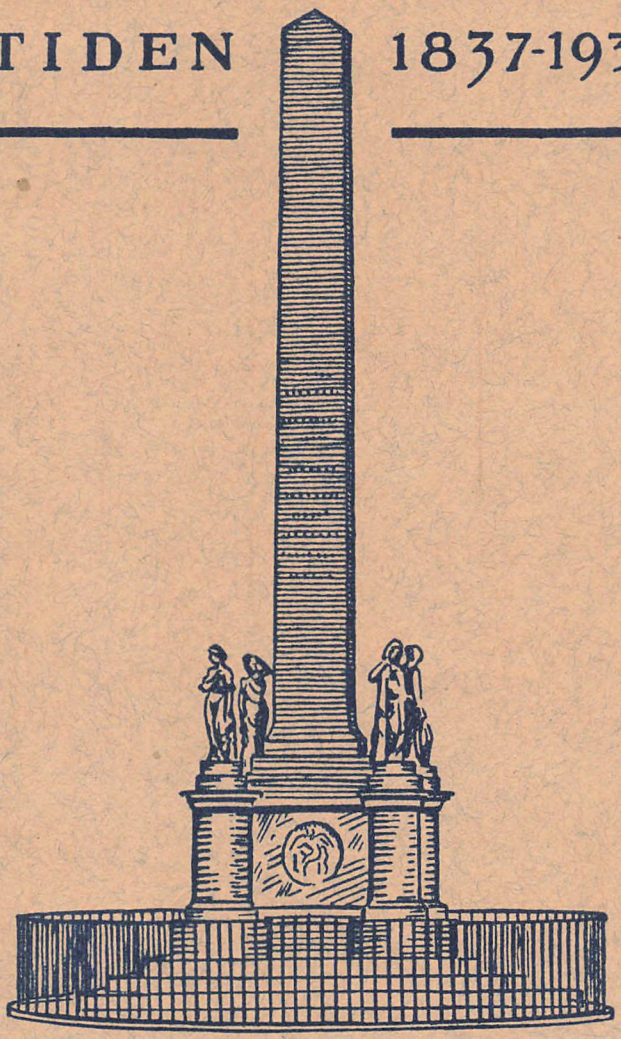

Hefte Nr. 5

KULTURHISTORISK FORLAG

De Valgbestemmelser, efter hvilke den slesvigske Stænderforsamling skulde vælges, vilde utvivlsomt give den tysk Flertal. Den skulde bestaa af 43 Medlemmer, 5 valgt af Gejstligheden, 4 af Ridderskabet, 5 af de større Godsbesiddere, 10 af Købstadsgrundejere, 17 af større Landejendomsbesiddere og 2 af Als og Ærø.

Fr. Hammerich

Nu gik Ministeriet videre. Den 26. Juli 1854 udstedtes en Forordning om Monarkiets Forfatning for dets Fællesanliggender. Fællesforfatningens Rigsraad skulde bestaa af 20 kongevalgte Medlemmer, 18 valgt af Rigsdagen og 12 af Hertugdømmernes Stænderforsamlinger. Rigsraadet skulde have besluttende Myndighed over fælles Skatter, ved Optagelse af Laan og Ændringer i Forfatningen. I andre Spørgsmaal skulde Rigsraadet være raadgivende. Det kunde kun forhandle de Love, der blev det forelagt, havde ikke Forslagsret, Initiativ. Dets Møder skulde ikke være offentlige. Saalænge Junigrundloven ikke var indskrænket til kun at gælde Kongerigets særlige Forhold, skulde Rigsraadet spørges, naar Sagerne var behandlet i Rigsdagen.

Underligt var det ikke, at Regeringens Modstandere rasede mod Juliforordningen. Den var jo i Bund og Grund et Brud med Junigrundlovens Aand.

F. F. Tillisch

Da Ministeriet Ørsted syntes at ville bruge sin Magt til det yderste, og Afskedigelsen af Monrad, Hall og Andræ gav tydelige Vink, valgte ikke mindre end 21 Embedsmænd og 7 Mænd i andre Stillinger at udtræde af Rigsdagen. Det skete i Løbet af Sommeren 1854. Blandt de udtraadte var Mænd som H. N. Clausen, Madvig og Casse. Ved alle Udfyldningsvalg blev der valgt Modstandere af Regeringen. Blandt de nyvalgte var Grundtvig, Pastor, senere Professor Fr. Hammerich og Amtmand Orla Lehmann, der, skønt de var Embedsmænd, dog dristede sig til at modtage Valg.

Rundt om i Landet fortsattes Dannelsen af Grundlovsværneforeninger. Der blev samlet Underskrifter paa Mistillidsadresser mod Ministeriet, en jydsk fik 17000 Underskrifter, en fra Falster 2500. I September søgte en Deputation paa 63 Mand, som skulde overrække Kongen den jydske Adresse, Foretræde paa Slottet. Ordfører for Deputationen var Pastor Norup fra Holmsland, et af dens Medlemmer var Fabrikejer Michael Drewsen fra Silkeborg, Kongens gode Ven. Men den 26. September modtog Deputationen fra Indenrigsminister Tillisch Meddelelse om, at Kongen — vel efter Ministeriets Ønske — ikke kunde modtage Adressen. Samme Skæbne blev en falstersk Deputation til Del.

Deputationerne besluttede dog at blive i København til Rigsdagen samledes og overlevere Adressen til denne.

I Ventetiden holdt københavnske Borgere den 28. September en fornøjelig Fest for de to Deputationer i »Casino«s store Sal, som var tæt besat med Borde. Ved disse samledes omtrent 400 Deltagere, og paa Balkonerne fulgte omtrent et lignende Antal Damer Festen som Tilhørere. Sadelmager, Borgerrepræsentant C. A. F. Christensen, der var Festens Leder, indledede efter gammel Skik med at udbringe en Skaal for Kongen, og derefter lød en Sang til Jydernes Pris, skrevet til Festen af Carl Ploug. Den lød saaledes:

Det raske Folk, som pløjer
den skarpe jydske Vang,
sin Nakke nødigt bøjer
og trives ej ved Tvang;
frit lufter over Hede
den frie Vestenvind, —
til Kamp for Frihed rede
var altid Jydens Sind.

Det Hellig Knud bekendte
i Sankt Albani Kor,
da Storm mod Kirken rendte
de vrede Vendelbo'r;
og Holsten skamfuld rakte
sin Skærv til Jydens Pris,
da Hals Tyrannen strakte
for ham fra Nørreris.

Hin Aand fra gamle Tider
er ikke død endnu;
den styrker og udvider
end Jydens jævne Hu;
er Vaabnet mindre blodigt,
er Nakken lige stiv;
og han gaar lige modigt
i Kamp for Folkets Liv.

Hil Jer, som Vidne bære
om Jydens frie Aand!
Vi række Jer med Ære
en trofast Broderhaand!
Og Enighed skal gøre
vor lille Flok saa stærk,
at ingen Magt tør røre
vort fælles Frihedsværk.

Og da skal Danmarks Rige
af Tidens Nat gaa ud
i Blomstring uden Lige,
i Rigdoms gyldne Skrud;
og da skal Danmarks Bønder
saa stolte gaa bag Plov,
som eders Brodersønner
hinsides Vestervov!

Pastor Fr. Hammerich bød derefter Velkommen til de to Deputationers Medlemmer, og Pastor Norup takkede. Derpaa talte Grundtvig, der, som han sagde, havde faaet det sære Indfald at tale for Ministeriet. Han vilde ønske Ministeriet, hvad han ønskede sig selv, at det maatte dø, naar det ikke duede til at leve længere. Den Skaal for Ministeriet, som Grundtvig herefter foreslog, blev naturligvis drukket under megen Munterhed. Senere talte Grundtvig for Kvinden og den jydske Sejghed. Ogsaa Professor Clausen, Hans Egede Schack, Carl Ploug, Professor Steen og flere andre talte. Meget krigerisk lød Fabrikejer Drewsens Ord. Han takkede paa Jydernes Vegne Københavns

Borgere. Jyderne skulde nok, sagde han, holde ud i Kampen, og vort Sebastopol (Hentydning til Krimkrigen) skal da ogsaa nok til sidst falde. Han var vis paa, at Københavns Borgere vilde understøtte Jyderne i Kampen; de havde jo i 1659 holdt Fjenden uden for deres Volde; om det behøvedes, vilde de nok nu kaste Fjenden ud over Voldene.

Denne Fest var et Udtryk for den Forbitrelse, der raadede i vide Kredse.

Det vakte stor Forbavselse, at Tscherning modtog Valg som kongevalgt Medlem af Rigsraadet. Men han var ikke enig med sit Parti i, at Forordningen af 26. Juli var et Grundlovsbrud. Derimod vilde han anse det for et aabent Grundlovsbrud, hvis Ministeriet egenmægtigt foretog Grundlovsindskrænkningen. I Sommerens Løb søgte Kongen ofte hans Raad, og i deres Samtaler advarede Tscherning stærkt imod, at Regeringen gik uden om Rigsdagen i Spørgsmaalet om Grundlovens Indskrænkning.

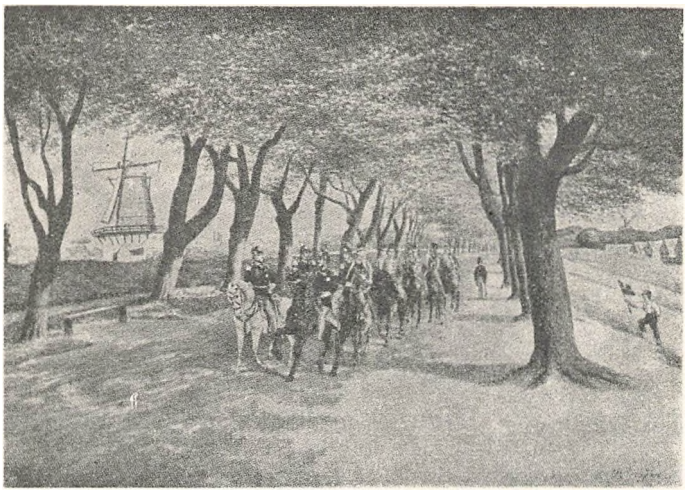

Frederik VII med sin Stab paa Volden

Den 2. Oktober traadte Rigsdagen sammen til ordinær Samling. Den aabnedes med en Trontale, som blev oplæst af Ørsted. Den indlededes med Ordene: »Danske Mænd! Modtager eders Konges Hilsen!« Den var ført i Pen af Ministeriet, og det fremhævedes i den, at Kongen var enig med Ministeriet. Den Fremgangsmaade, Ministeriet har valgt at følge, er aldeles nødvendig og har »Vort fuldkomne Bifald«, hed det i Trontalen.

Den blev hørt i Tavshed. Gehejmeraad Bardenfleth forsøgte et: »Kongen leve!«, der straks af Fabrikejer Drewsen forandredes til: »Leve Kongen og Grundloven«! Men der kom først Klang i Hurraraabene, da Pastor Lindberg med høj og klar Røst raabte: »Leve Danmarks Riges Grundlov«! Nu rystede Murene under et mange Gange gentaget og ogsaa af de talrige Tilhørere istemt Hurraraab, oplyser »Fædrelandet«. Ministeriets Medlemmer forlod Salen under stærk Hyssen.

Trontalen havde ikke gjort Forholdet mellem Regeringen og Oppositionen

bedre. Regeringen havde, som »Fædrelandet« skrev, irettesat og fornærmet Rigsdagen, den havde betegnet Rigsdagens Medlemmer som en Flok Brushoveder, der havde ladet sig vildlede af »vrange og lidenskabelige Fremstilinger«.

Tscherning, der tidligere havde været første Viceformand, blev nu erstattet med Monrad, og som anden Viceformand valgtes Grundlovsværneforeningens Formand, Grosserer Broberg. Tscherning fik kun 20 Stemmer.

J. A. Hansen og Monrad ønskede straks at sætte Ministeriet under Rigsretsanklage, og store Dele af Venstre var stemt for at følge J. A. Hansen. Men navnlig Hall, og ham fulgte Centrums Flertal, tilraadede at vandre ad mere forsonlig Vej. Han havde Haab om, at et Ministerskifte vilde gøre det muligt at faa en lovlig Løsning af Forfatningsspørgsmaalet. Man enedes da om at indgive en Adresse til Kongen og forberede Rigsretsanklage. Og Folketinget vedtog med meget stort Flertal, at de Adresser, som Kongen (d. v. s. Ministeriet) havde afvist, skulde oplæses i Folketinget, hvilket Ministeriet saa paa med største Uvilje.

I Mødet den 4. Oktober oplæste Fabrikejer Drewsen den jydske Adresse. Oprullet strakte den sig med sine Underskrifter »gennem hele Folketingssalens Længde og midt ud paa Tilhørerpladsen«.

Et Udtryk for Stemningen var ogsaa det Digt til Kongen, som Grundtvig offentliggjorde i »Fædrelandet« den 6. Oktober, Kongens Fødselsdag. Digteren tiltaler Kongen saaledes:

»Konning! i Minister-Klemmen
luk ej paa din Fødselsdag
Øre dit for Folke-Stemmen
ligned end den Vaabenbrag!«

Senere i Digtet siger Grundtvig, at Kongens Trone ikke vakler blandt fribaarne Danemænd; netop hos Folket kan Hjælpen findes:

»Fæst dit Blik paa Hjælpekilden,
ypperst under alle Savn:
Paa det *Folk*, som gik i Ilden
for sin Drot og for sit Navn,
som, nok født til Mag og Lempe,
dog vil for sin *Frihed* kæmpe
til den sidste Draabe Blod.

Naturligvis saa Ministeriet ogsaa med stor Uvilje paa, at Folketinget nedsatte et Udvalg, som skulde anstille fornøden Undersøgelse og derefter stille Forslag »til en Aktionsordre mod Ministeriet paa Grund af Udstedelsen af Forordningen af 26. Juli 1854 samt paa Grund af Overskridelse af Finanslovene«. Ved dette sidste hentydedes til, at Ministeriet i Anledning af Krimkrigen havde foretaget visse Forsvarsforanstaltninger.

Ordføreren for Forslaget om at forberede Rigsretsanklage var Godsejer Tutein til »Marienborg« paa Møen. Han var i September 1854 bleven valgt ved et Udfyldningsvalg i Horsens, havde tidligere som Medlem af Roskilde Stænderforsamling lagt et vist liberalt Syn for Dagen, men hans Udvikling var senere gaaet i konservativ Retning. Nu havde den politiske Stilling tilskyndet ham til at søge Valg til Folketinget. Han havde tænkt sig, sagde han i sin Ordførertale, at tilbringe Resten af sit Liv »i den mine Tilbøjeligheder tiltalende Virksomhed, som min borgerlige Stilling i rig Fylde tilbød mig«. Men da kom Forordningen af 26. Juli. Han delte i fuldeste Maade den Sorg og Uvilje, Forordningen havde fremkaldt. For ham var den ikke alene et Angreb »paa vor Grundlov, men et Forsøg paa at slette Danmark ud af de konstitutionelle Staters Række«.

Baade J. A. Hansen og Monrad støttede med stor Kraft Forslaget, medens Tscherning fraraadede det.

Regeringens Ordfører var Indenrigsminister Tillisch. Stor Harme vakte det, da han betegnede det, som var tilbage af Danmarks Riges Grundlov, som Grundlovens Rester.

Forslaget om Udvalgets Nedsættelse blev den 16. Oktober vedtaget med 80 Stemmer mod 6.

Forhandlingerne om Adressen til Kongen havde et roligere Forløb, ligesom selve Adressen var et maadeholdent Udtryk for Folketingets Standpunkt. Hall var her den, der især førte Ordet paa Oppositionens Vegne. I den Forhandling, der fandt Sted mellem ham og Ørsted, kunde man nu og da skimte Forligsbestræbelser mellem de stridende Parter. J. A. Hansen fandt da ogsaa, at Adressen var for maadeholden, medens Tscherning billigede den. I et Aftenmøde den 16. Oktober blev Adresseforslaget vedtaget med 90 Stemmer mod 1 (Grundtvig), og den følgende Dag valgtes Hall, Monrad, J. A. Hansen, Broberg og M. Drewsen til at overbringe Kongen den. Ved en Dagsorden, vedtaget

med 41 Stemmer mod 2, udtalte Landstinget, at man delte de Anskuelser, som var udtalt i Adressen.

Den 19. Oktober modtog Kongen Folketingets Sendelse, hvis Ordfører var Hall. Kongen svarede: »Det er mig kært at modtage Adressen af denne Deputation. Jeg kan ikke straks svare Deputationen, hvad jeg i Anledning af Adressen agter at gøre, da jeg maa have Tid til nærmere Overvejelse, men Folketinget skal snarest muligt modtage mit Svar«. Efter en Samtale umiddelbart efter mellem Kongen og Indenrigsminister Tillisch blev dog det første Punktum slettet i det Svar, som skulde offentliggøres.

Det virkelige Svar paa Adressen kom den 21. Oktober, et Svar, der ikke var ventet, og som vakte den største Forbavselse.

Midt under en Forhandling i Folketinget om et Tillæg til Forretningsordenen traadte alle Ministre, undtagen Ministrene for Slesvig og for Holsten og Lauenborg, ind i Folketingssalen. Lige efter at Ministrene var kommen, fik Monrad Ordet, og han bemærkede da halvt spøgende, at Regeringen maatte tillægge denne Forhandling stor Betydning, siden den mødte saa fuldtalligt. Men straks efter forlangte Ørsted Ordet, som om han vilde tale i den Sag, der var til Forhandling, og oplæste til stor Forbavselse et kongeligt aabent Brev om Folketingets Opløsning.

Det aabne Brev indeholdt i skarpe Udtryk en voldsom Paatale af Folketingets Fremfærd. Det havde vist planmæssig Modstand mod Ministeriet. Det havde ladet oplæse Adresser, der vidnede om fjendtlig Sindelag mod Regeringen. »Dagbladet« skrev, at Ministeriet gennem det aabne Brev havde tiltalt Folketingets Medlemmer som en Flok Skoledrenge.

Straks efter det aabne Brev var oplæst, ilede Ministrene ud af Salen, »som om Fjenden var i Hælene paa dem«, bemærker »Fædrelandet«, men de undgik dog ikke at høre Lindberg med vældig Røst raabe: »Danmarks Riges Grundlov leve ukrænket«! Dette Leve blev besvaret med tordnende Hurraraab. Folketingets Formand, Rotwitt, bemærkede derefter, at Premierministeren havde forlangt Ordet i den endnu ikke afsluttede Forhandling, men efter det kongeligt aabne Brev var bleven oplæst, turde han ikke fortsætte Forhandlingen og hævede derefter Mødet. Forsamlingen svarede paa denne Meddelelse med Hurraraab for Formanden, og medens Medlemmerne forlod Salen, lød fra Tilhørerpladserne: »Rigsdagen leve«!

Samme Dag som det aabne Brev blev oplæst i Folketinget, udsendtes en

kongelig Henvendelse til det danske Folk. Den var Ministeriets Værk, men udsendt i Kongens Navn. Den var holdt i samme skarpe Stil som det aabne Brev og anmodede Folket om at sende Mænd ind paa Tinge, som vilde gaa Haand i Haand med »Vor Regering«.

Slutningen af Henvendelsen lød saaledes: »Da Vi med Mishag have bemærket, hvorledes flere af Vore gejstlige og verdslige Embedsmænd ikke noksom have holdt sig efterrettelige, hvad deres Embedspligt bød dem ligeoverfor den seneste Tids politiske Bevægelser, ville Vi paa det alvorligste have dem alle, og navnlig Vore gejstlige Embedsmænd, med hvis ophøjede Kald saadant maa anses for uforeneligt, advarede om den fornødne fremtidige Agtpaagivenhed i saa Henseende, og Vi ville ydermere have alle dem paalagt, hvis Stilling fører det med sig, at de dertil kunne bidrage, at de af yderste Flid søger at fremme Vor Regerings Formaal.

Hvorefter alle sig allerunderdanigst have at rette«.

Selvfølgelig fik Ministeriet Svar paa den Samling Fornærmelser, som det aabne Brev og Henvendelsen til Folket indeholdt. Svaret var et meget nøje og nært Samarbejde mellem Venstre og Centrum. En fælles Valgkomité blev nedsat. Venstres Førere, Balthazar Christensen og J. A. Hansen, sad Side om Side med Monrad og Hother Hage i denne Komité.

Den 25. Oktober holdt københavnske Borgere et Festmaaltid paa Den kongelige Skydebane for de Oppositionsmedlemmer af Rigsdagen, som endnu opholdt sig i Hovedstaden. Festens Forløb vidnede om, at Regeringens Modstandere ikke havde i Sinde at stikke Fornærmelserne i Lommen, men havde Mod til at tage en Tørn for Frihedens Sag.

Borgerrepræsentant, Farver Lind udbragte en Skaal for Kongen, hvorefter en Sang af C. Hostrup blev sungen. Derefter talte Grosserer Unna for Rigsdagen. Folketingets Formand, Højesteretsadvokat Rotwitt takkede paa Rigsdagens Vegne og udbragte et Løftets Bæger for, at de værende og kommende Rigsdagsmænd vilde sørge for, at Danmarks Riges Grundlov bevaredes ukrænket. Derefter blev under Afbrydelser af Bifald sungen en Sang af Carl Ploug. Dens første Vers lød saaledes:

Mit Fædreland, hvor er du smukt,
midt i de sølvblaa Vande,
med Favnen fuld af gylden Frugt

og Bøgekrans om Pande,
med Sagaskrift og Skjaldesang
om gamle, store Minder,
med Sprogets milde, bløde Klang,
og milde, blide Kvinder!

Digteren fortsætter med at sige, at den danske Mand holder mest af Ro og farer helst med Lempe, men nu er han vakt til Handling:

Men naar hans Elefantnatur
engang er blevet vækket,
saa staar han ogsaa som en Mur,
standhaftig, uforskrækket;
saa har han Mod, saa har han Kraft,
saa har han Viljens Flamme,
saa har han Hænder to paa Skaft —
Gud naade den, de ramme.

Derefter havde mange Ordet, bl. a. Balthazar Christensen og J. A. Hansen. Ved Slutningen af Maaltidet hørtes Sang og Hurraraab paa Pladsen foran Bygningen. Her havde 3—400 Studenter og Arbejdere samlet sig for at hylde Rigsdagsmændene. Rotwitt takkede i en Tale fra Balkonen, og alle blev budt op i Salen, saa langt Pladsen tillod det. Sent sluttede Festen med gentagen Afsyngelse af Plougs Sang.

Folketingsvalget fandt Sted den 1. December.

Selve Valgbevægelsen fik dog et nogenlunde roligt Forløb. Den gik ikke til Bunds i Folket. Nogen større Folkebevægelse blev Vælgermøderne ikke, hvad vel nogle havde ventet.

Men Valget blev en straalende Sejr for Venstre og Centrum. Alle Oppositionens Folketingsmænd genvalgtes eller afløstes af Meningsfæller, og dens Mandattal øgedes med 15 Medlemmer. Blandt de nyvalgte var Godsejer Estrup,

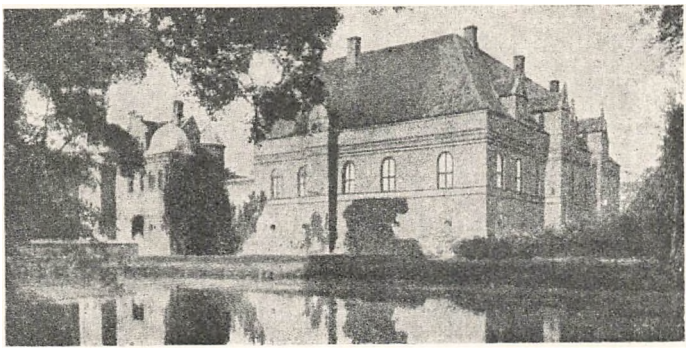

Skafogaard.

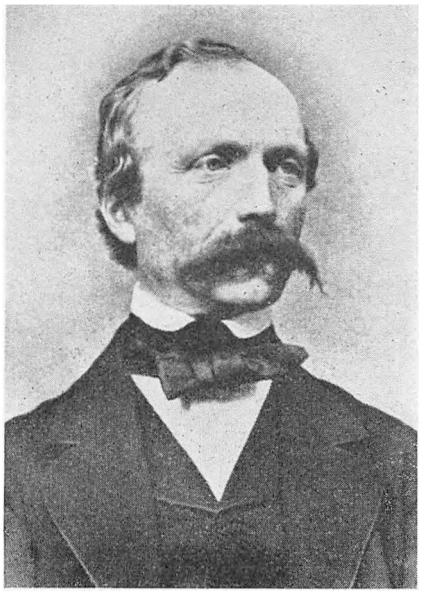

J. B. S. Estrup,

Skaføgaard. Han blev valgt i Randerskredsen. Han havde ved den nye Frihedstids Gennembrud betegnet den almindelige Valgret som »en af Tidens sletteste Opfindelser«. Men selve Forfatningsprincippet var han Tilhænger af og fandt, at Ørsted var gaaet det for nær. Han blev da valgt som Regeringsmodstander, hvilket lyder besynderligt, naar man betænker, at han en Menneskealder senere — i Firsernes Kampaar — optraadte som en den Tids Ørsted.

Samtidig med at Valgbevægelsen gik sin Gang, foretog Kongen, ledsaget af sin Gemalinde, en Rejse i Hertugdømmerne. Ministeriet har vel ventet, at Kongen loyalt vilde blive hyldet af sine tysksindede Undersaatter, og maaske kunde dette medvirke til, at Kongen gav Regeringen fri Bane til at foretage Grundlovsindskrænkningen uden om Rigsdagen. Har det været Regeringens Forventning, blev den skuffet. Kongen, der havde vaklet hid og did, blev paa Rejsen styrket til Beslutning om, at Regeringen maatte vige. I Pinneborg havde Kongen en Samtale med den tidligere slesvigske Regeringspræsident L. N. Scheele. Han var Kongens og Grevinde Danners personlige Ven og stod i Forbindelse med Tscherning. Ofte havde han været paa Tale som den kommende Mand i et nyt Ministerium. Over for Kongen lagde han ikke Skjul paa, at han ikke billigede den Fremgangsmaade, Ministeriet ønskede at løse Forfatningssagen paa. Han paatog sig at rejse i kongeligt Ærinde til Berlin. Her mødte han hos ledende Statsmænd den Anskuelse, at Danmark snarest muligt maatte se at faa ordnet Forfatningsforholdene. Den 20. November kom Scheele til København, havde en Samtale med Hall, og han meddelte Kongen Udfaldet af sin Sendelse. Rygterne om disse Samtaler kom Regeringen for Øre, og den begyndte at føle Grunden vakle under sig.

L. N. Scheele.

Valgresultaterne viste som nævnt stor Fremgang for Ministeriets Modstandere. Og Scheele raadede nu Kongen til straks at lade Ministeriet falde, inden Rigsdagen samledes.

Den 3. December afholdt Kongen Statsraadsmøde paa Frederiksborg Slot. Han forelagde Ministeriet et nyt Program: Forfatningssagen løst paa forfatningsmæssig Maade. Ørsted kunde ikke dæmpe sin Hidsighed. Bluhme søgte at mægle. Men Forhandlingerne endte med, at Ørsted i Vrede indgav det samlede Ministeriums Afskedsbegæring, som Kongen modtog, men han føjede spøgende til: »Jeg haaber dog, at d'Hrr. spiser Suppen sammen med mig til Middag«.

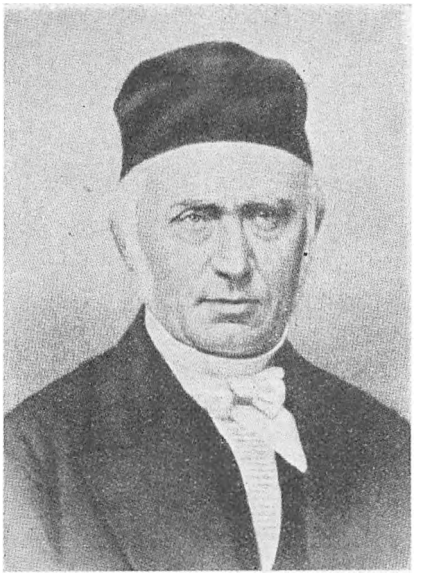

P. G. Bang.

Den 12. December dannedes et nyt Ministerium med P. G. Bang som Førsteminister og Scheele som Minister for Holsten og Lauenborg, fra 15. Januar 1855 tillige som Udenrigsminister. C. C. Hall blev Kultusminister, Andræ Finansminister. Ministeriet betød et Brud med det tidligere System. Ad lovmæssig Vej skulde nu Helstatsspørgsmaalet løses.

Glæden over dette Systemskifte var stor. Og Folkets Taknemmelighed strømmede Kongen i Møde. Den 18. December gik et mægtigt Fakkeltog, fulgt af Tusinder, til Christiansborg for at bringe Kongen Tak og Hyldest. Saa stort et Tog var ikke set siden Martsdagene. I Sneslud og Blæst vandrede Toget til Slottet. Professor M. Hammerich oplæste som Ordfører for en Deputation en Henvendelse til Kongen, der bevæget takkede, og den store Menneskemængde istemmede en Sang af Carl Ploug. Dens sidste Vers lød:

Og kan nu Ordet strømme frit
og atter til Dig runge,
og skal ej mer, som før saa tit
det lænkes paa vor Tunge:
Saa lad det klinge første Gang
til Dig, blandt Blus og Kærter,
med Tak i tusindstemmig Sang
fra varme, danske Hjerter.

Derefter lød jublende Hurraraab for Kongen, der fra et af Slottets Vinduer bevæget takkede Folkemængden: »Modtag eders Konges Tak for den Glæde, I i Aften har beredt mig. Gud velsigne eder alle og gamle Danmark«.

Den følgende Dag var den nyvalgte Rigsdags Medlemmer Kongens Gæster paa Slottet. Og alt var idel Glæde. Men de gamle Helstatsmænd kaldte spottende Scheele for »Minister Danner«.

Det nye Folketing frafaldt Rigsretsanklage mod Ministeriet Ørsted for Juliforordningen, men Anklagen for dets Brug af ubevilgede Penge til Forsvarsforanstaltninger blev derimod fastholdt. Rigsretten frikendte dog Ministeriet.

Rigsdagen vedtog nu Grundlovsindskrænkningen, men i Henhold til Grundlovens § 100 skulde der være Valg til begge Ting, inden den endelig kunde vedtages. Valgene fandt Sted den 14. Juni 1855 til Folketinget, 20. Juni til Landstinget. Nogen væsentlig Forandring i Styrkeforholdet mellem Partierne bragte Valgene ikke.

Begge Rigsdagens Ting vedtog paany Forslaget om Grundlovsindskrænkningen. Den 29. August stadfæstede Kongen den vedtagne Grundlovsbestemmelse. Og endnu samme Dag forelagde Førsteminister Bang i Landstinget Udkastet til Fællesforfatningen og desuden følgende Forslag til Beslutning: »Efter at Rigsdagen er bleven bekendt med Udkastet til Forfatningsloven for det danske Monarkis fælles Anliggender, som Kongen agter allernaadigst at lade udgaa, beslutter Rigsdagen, at Grundlovsbestemmelsen af 29. August 1855 skal træde i Kraft samtidig med ovennævnte Forfatningslov«.

Fællesforfatningen indeholdt bl. a. følgende: Rigsraadet skulde bestaa af 20 kongevalgte Medlemmer, 18 vælges af Rigsdagen, 5, 6 og 1 henholdsvis af Slesvigs og Holstens Stænderforsamlinger og Lauenborgs Landdag, 30 vælges i større Valgkredse, deraf 17 i Kongeriget, 8 i Holsten og 5 i Slesvig. Vælgere var de Folketingsvælgere, som i aarlig Skat svarede 200 Rdl. eller i Aarsindtægt havde mindst 1200 Rdl. Den af Andræ opfundne Forholdstalsvalgmaade skulde benyttes ved Valgene.

Selvfølgelig saa Venstre ikke med Velvilje paa, at de 30 folkevalgte Medlemmer skulde vælges ved indskrænket Valgret. J. A. Hansen udtalte sig skarpt herimod. Rigsraadet blev, sagde han, en ufolkelig sammensat Repræsentation, hvor kun Formuen og Embedsklassen var repræsenteret. Og Tscherning sagde: Hellere intet end dette. Ogsaa Grundtvig og Lindberg angreb

Valgbestemmelserne. Ploug ligeledes. Det var egentlig kun Ministrene, der førte et virkeligt Forsvar for Fællesforfatningen. Men mange følte det som en politisk Nødvendighed, at Forfatningsforholdene ordnedes nu. En Rigsdagsbeslutning om Ikrafttræden af Grundlovens Indskrænkning blev vedtaget, i Landstinget med 38 Stemmer mod 10, i Folketinget med 54 mod 44. Den 2. Oktober 1855 udstedtes den nye Fællesforfatning, Forordningen af 26. Juli 1854 erklæredes for ophævet, og en kongelig Kundgørelse om Grundlovens Indskrænkning udkom.

Rigsdagen havde i sin Beslutning taget det Forbehold, at Grundlovsindskrænkningen kun skulde gælde, saa længe »Fællesforfatningen bliver opretholdt i anerkendt Kraft og Virksomhed«, et Forbehold, der senere fik stor Betydning.

FÆLLESFORFATNINGENS DELVISE OPHÆVELSE

Det danske Monarki havde nu faaet et saare indviklet Forfatningsmaskineri: Rigsraadet var fælles for Kongeriget og de tre Hertugdømmer. Under dets Lovgivningmyndighed hørte Fællessagerne: Forsvarsvæsen, Udenrigspolitik, Toldvæsen og delvis Finansvæsen. For de forskellige Landsdeles særlige Forhold: Kirke, Skole, Retspleje, Kommunestyre m. m. gjaldt for Kongeriget Junigrundlovens Rigsdag, for Slesvig en Stænderforsamling, for Holsten denne Landsdels Stænderforsamling og for Lauenborg en Landdag. I den slesvigske Stænderforsamling var Tyskerne — paa Grund af Valgmaaden — i Flertal.

Kun faa modtog den nye Forfatning med Glæde. I Holsten vakte den baade Uvilje og Protest. Da Rigsraadet samledes første Gang i Marts 1856 protesterede de tyske Medlemmer mod, at Fællesforfatningen ikke var forelagt Stænderforsamlingerne til Godkendelse. Preussen og Østrig sendte Noter til den danske Regering med Klagemaal over, at Forfatningen ikke var i Overensstemmelse med Aftalerne af 1851—52. I Rigsraadets Forhandlinger brugte de danske og tyske Medlemmer hver deres Sprog. Men de fleste Tyskere forstod ikke Dansk. Og i Stridsspørgsmaal var de i Mindretal og blev overstemte. Ofte kom det til stærke Sammenstød.

Under disse Vanskeligheder traadte Ministeriet Bang tilbage og afløstes 18. Oktober 1856 af et nyt Ministerium med Andræ som Konsejlspræsident. Kun godt et halvt Aar efter traadte C. C. Hall til som Regeringschef, den 13. Maj 1857. Hermed begynder de Nationalliberales, Centrums egentlige Magt-

C. G. Andræ.

periode. Flere og flere saa det haabløse i at bevare Monarkiets forfatningsmæssige Enhed og ønskede at vende tilbage til Ejderprogrammet. Til disse hørte, foruden Centrum, den Fløj af Venstre, der fulgte J. A. Hansen som Fører, den Gruppe af Rigsdagsmænd, der var præget af grundtvigsk Aandsliv, og de Venstremænd, der stod Centrum nær.

I Februar 1858 erklærede den tyske Forbundsdag Fællesforfatningen for ulovlig for Holstens og Lauenborgs Vedkommende. Den var i Strid med de givne Løfter. Og Danmark maatte bøje sig. Den 6. November 1858 blev Fællesforfatningen ophævet for Holsten og Lauenborg. Helstaten var brudt sammen. Ejderpolitikken traadte igen i Forgrunden.

LITTERATUR

N. Neergaard: Under Junigrundloven, I—II (1892—1916) — Det danske Folks Historie, VII (P. Engelstoft: Det danske Folk 1848—64) (1926—27) — J. A. Hansen: Vor Forfatnings Historie (1868—76) — A. F. Tschernings efterladte Papirer, III (1878) — Flemming Dahl: C. G. Andræ's Taler i Uddrag, I—II (1933—34) — J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen 1848—1915. — K. G. Brøndsted: J. B. S. Estrup (1925) — Carl Plougs Digte, I (1901) — N. F. S. Grundtvig: Poetiske Skrifter, VIII (1929) — »Fædrelandet« 1854 og 1855. — Breve fra og til Grundtvig, II (1926) — Valgprotokol og Stemmelister for Valgene i 1853: Skelskør Byraads Arkiv. — »Sorø Amtstidende« 1853.

SJETTE AFSNIT

FREMTRÆDENDE BØNDER

JENS GREGERSEN

DE fleste af Venstres Vælgere var bosiddende paa Landet. Og mange af Venstres Rigsdagsmænd var Bønder. De var ikke uden Indflydelse, men sjældent tog de Ordet i de offentlige Forhandlinger. Talerfortegnelserne for Rigsdagssamlingerne giver tydelige Beviser herfor. Endnu var den Tid ikke kommen, da Ordet laa en Bonde let paa Tunge.

Det var ikke Bønder, der i vor Friheds første Aartier stod som Førere for Venstre paa Tinge. Men i deres Hjemegn indtog de fleste af dem en ledende Stilling og var gode Støtter for Venstres Arbejde. Ikke alle, der har haft Betydning, kan nævnes, men det vil være rimeligt særlig at omtale enkelte fremtrædende Bønder, som var solide Arbejdere for Venstres Sag.

Kundby Sogn i Holbæk Amt var tidligt et meget politisk bevæget Sogn. To Mænd prægede det især: Hans Jensen og Jens Gregersen. Hans Jensen (1817—1903) var en kort Tid, i 1853, Folketingsmand for Svinningekredsen, senere nogle Maaneder for Frederikssundkredsen og sidst, 1866—76, igen for Svinningekredsen. Men den fremmeligste af de Kundbybønder var Jens Gregersen.

Jens Gregersen og Hustru.

Jens Gregersen er født i Hørby paa Tudse Næs 1. April 1794. En Dag i sine Drengeaar saa han, at hans Fader ude paa Hovmarken blev pryglet af en Ladefoged. Det Syn glemte han aldrig. Selv blev han 1822 Arvefæster i Kundby; praktisk talt var han da Selvejer, men Fæsternes Kaar laa ham altid paa Sinde. Han var en usædvanlig dygtig Landmand, og Holbæk

Amts økonomiske Selskab belønnede ham derfor et Par Gange, sidste Gang, 1836, med et Sølvbæger.

Men ikke alene passede han sin Bedrift vel, han tog ogsaa dygtigt og klogt Del i det offentlige Liv. Han var efter sin Tids Forhold i Bondestanden godt oplyst. Nogen god Taler var han ikke, men hans Fremtræden vakte Tillid, og hurtigt blev han Fører i sit Sogn og snart ogsaa en førende Skikkelse i sin Egn. Allerede i Begyndelsen af Fyrrerne sagde han de berømte Ord til Drewsen: »Ja, Hr. Kammerraad! gøres der ikke noget for Bondestanden, saa frygter jeg for, at Postelinet vil blive slaaet itu«. Han var med overalt, hvor han kunde støtte sin Stand og virke for dens Ligestilling med andre Stænder. Han var blandt dem, der 1844 opfordrede Husmand Peder Hansen, Lundby, til at komme til et Møde i Holbæk, og han støttede virksomt denne Agitators Arbejde i Amtet. Orla Lehmann sagde engang, at Peder Hansen var en farlig Mand for de styrende, for han hviskede »Bønderne tusinde Djævle i Øret«. Men netop dette behagede Jens Gregersen. Han var Medstifter af »Bondevennernes Selskab«. Det var en Selvfølge, at hans Hjemkreds valgte ham til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Han fik endog et meget stort Stemmetal, 778 af Distriktets 1085 Vælgere stemte paa ham. Han tog aldrig Ordet i Rigsforsamlingen, men støttede Venstre. Han fandt selv, at hans Plads ikke var i Rigsdagen, han stillede sig ikke til Valg mere, men var meget virksom for at faa en saa fremragende Mand som Tscherning valgt i Svinningekredsen. Mellem denne og Gregersen bestod der et overordentlig kønt Venskabsforhold, hvilket deres Brevveksling giver et smukt Vidnesbyrd om. Ogsaa til Gleerup og Balthazar Christensen var han knyttet med stærke Venskabsbaand. Da J. A. Hansen 1855 fortrængte Gleerup fra Formandsposten i Brandkassen, stod Jens Gregersen helt og fuldt paa Gleerups Side og skrev til Støtte for ham et varmt og modigt Indlæg i Bladene.

Politik var ikke alt for Jens Gregersen. I hans og hans Hustrus Hjem holdtes der ofte gudelige Forsamlinger, og — i Modsætning til mange af hans jævnaldrende — saa han venligt paa Højskolernes Gerning. Han døde 17. Juli 1874, tre Uger efter at Tscherning var gaaet bort.

CHRISTEN LARSEN

Der er adskillige fynske Rigsdagsbønder, hvis Navne fortjener at mindes i vor politiske Historie. Cornelius Petersen (1806—76) var Medlem af den

grundlovgivende Rigsforsamling og Folketingsmand fra 1854 til sin Død. Jens Jensen, Trunderup (1812—1906) havde med en kort Afbrydelse Sæde i Folketinget 1852—76 og var Landstingsmand 1878—86. J. R. Jacobsen (1818—73) valgtes i 2. Distrikt paa Langeland til den grundlovgivende Rigsforsamling og var et af Venstres tre Medlemmer i Grundlovsudvalget. 1849—52 og 1853—54 var han Folketingsmand, 1864 blev han kongevalgt Medlem af Rigsraadets, fra 1866 til sin Død Medlem af Rigsdagens Landsting. I sin sidste politiske Periode tilhørte han Mellempartiet.

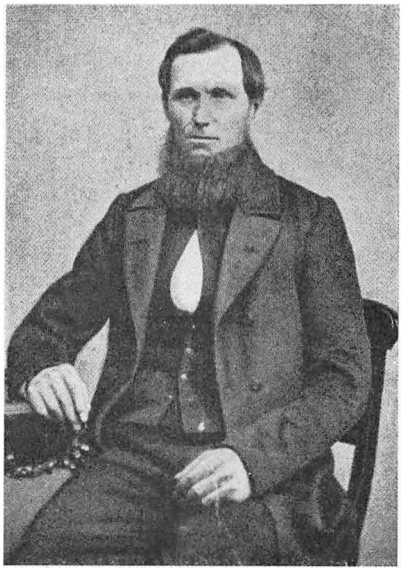

Jens Jensen, Trunderup.

Christen Larsen sluttede sig som Cornelius Petersen og Jens Jensen til den Del af Venstre, der var præget af Grundtvig. Han er født i Dalby ved Kerteminde 10. Maj 1804. I sin Ungdom kom han i Forbindelse med den gudelige Vækkelse, og gennem stærke aandelige Kampe naaede han til Troens Vished. Men Glæden ved at være Kristen fandt han især ved Læsning af Grundtvigs Skrifter. Da han første Gang læste en af Grundtvigs Prædikener trillede, siger han, »Glædestaarer ned over mine Kinder«. Han blev baade kirkeligt og folkeligt en Lærling af Grundtvig.

Han fik sin Fædrenegaard i Fæste og blev snart den ledende Mand i Sognet og paa Egnen. Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling valgtes han med stort Stemmetal i Kertemindekredsen. Paa Valgtribunen talte han, siger han i sine Erindringer, »saa varmt og inderligt, at Taarerne trillede ned ad mine Kinder«. Han var Kredsens Folketingsmand 1849—55 og afløstes af Grundtvig. Ved Grundlovsvalget 1866 stillede han sig som »Nejsiger« i sin gamle Kreds, men blev ikke valgt; fra 1866—69 var han atter Kredsens Folketingsmand og sluttede sig til det nationale Venstre.

Saa lille var en Bonde endnu dengang i en Embedsmands Øjne, at Formanden for Valgbestyrelsen, Byfoged, Kammerjunker Levetzow paa Valgdagen 1. December 1854 kunde tiltale Christen Larsen paa ganske utilbørlig Maade. Christen Larsen brugte i sin Tale skarpe Ord mod Ministeriet, men blev afbrudt af Byfogeden med Ordene: »Hold inde, Slyngel, det befaler jeg i Kongens Navn«.

Christen Larsen.

I sit første Brev (23. Oktober 1848) fra København til sin Hustru fortæller han livligt om, hvad han har set og oplevet. Med undrende og følsomt Sind modtager han alle Indtryk. Han kommer, som han siger, flyvende ind til København med Jernbanen fra Roskilde, og han og Cornelius Petersen er saa heldige at finde et godt Logi, »en smuk og galant Bolig«, og endda er den billig. De skal kun betale 7 Rdl. om Maaneden og desuden 3 Mk. for Kaffe eller The Morgen og Aften. Og dertil kommer saa som et Plus, at Manden i Huset er Grundtvigianer til Liv og Sjæl. Da han skriver Brevet, har han allerede hørt Grundtvig i Vartov og besøgt ham sammen med Pastor Bojsen og flere andre, og han er stærkt optaget af Samtalen, der førtes. Han er glad forundret over Slottets Pragt, og det kongelige Taffel, hvori Rigsdagsmændene deltog, skildrer han med levende Farver. Hvor mange Retter, de fik, véd han ikke, »men vi fik mange, og de var nydelige«.

Da Grundtvig den 9. December 1848 stillede en Forespørgsel til Kultusminister Madvig om Højskolen i Sorø, fandt han stærk Tilslutning hos Christen Larsen. Iøvrigt talte han sjældent i Forsamlingen. Han var stærkest hjemme i sin Hjemegn. Her langt mere end paa Rigsdagen ligger hans Indsats. Naar Kold valgte at flytte sin Højskolevirksomhed fra Ryslinge til Dalby, var Grunden ikke mindst den, at Christen Larsen gennem sit Arbejde havde beredt Jordbunden for en fri Skolegerning. Han var Friskolens Ven og deltog i Oprettelsen af Valgmenigheden i Kerteminde. Nu og da talte han ved Møder Lørdag Aften i den af Kold oprettede Friskole i Dalby.

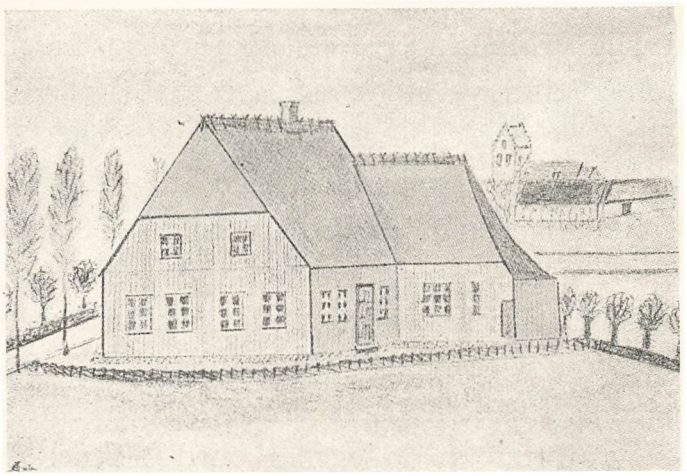

Folkehøjskolen i Dalby.

Han havde Fynboens letbevægelige Sind, Tankeklarhed var ikke hans Styrke, men den Varme, hvormed han talte, gjorde ofte stærkt Indtryk paa hans Tilhørere.

Han døde 30. Januar 1875. Af hans 16 Børn overlevede 12 ham. Hans Venner rejste ham en Mindesten paa hans Grav med følgende Indskrift: Han var en ædel og frisindet Bonde, der stod frem i Kampen for folkelig og kristelig Oplysning og Frihed.

JENS JØRGENSEN, BJERREGAARD

Mest kendt blandt jydske Bønder var i Stændertiden Vestjyden Ole Kirk (1788—1876). Han var født i Stadil, men købte 1823 Ebbensgaard i Ulfborg. I den jydske Stænderforsamling, hvoraf han var Medlem 1836—48, virkede han med Kraft for frisindede Reformer som Ophævelse af Skoletvang, almindelig Værnepligt og Sognebaandsløsning. Han var ikke nogen varm Ven af almindelig Valgret, men stemte dog Ja til Grundloven. Han var en sjælden frihedselskende og selvstændig Bondeskikkelse. — En anden jydsk Bonde, der i Halvtredserne havde stor Indflydelse, er Bertel Larsen Nørgaard i Krejbjerg i Salling. Han havde Sæde i Rigsforsamlingen, var Folketingsmand 1850—53, 1854 — 58 og fra 1858 til sin Død, 1862, Landstingsmand. Han er den af Bonderigsdagsmændene, der i sin Tid oftest tog Ordet i Forsamlingen, i Folketinget 1850—51 saaledes ikke mindre end 51 Gange, i Landstingssamlingen 1858 69 Gange.

Men den Mand, der i Junigrundlovens Tid — sammen med N. J. Termansen — repræsenterede den jydske Bondes smukkeste og mest solide Egenskaber var Jens Jørgensen.

Ogsaa han hørte til den ikke lille Kreds af Venstrebønder paa Tinge, der var stærkt paavirket af Grundtvig. Han er født i Uldum 28. Februar 1806. Hans Fader var ledende Mand paa Egnen, og navnlig hans Moder var paavirket af »de stærke Jyder« og Forsamlingsbevægelsen. Navnlig hun opdrog Sønnen i Arbejde og Gudsfrygt. 26 Aar gl. købte han en Gaard i Hol-

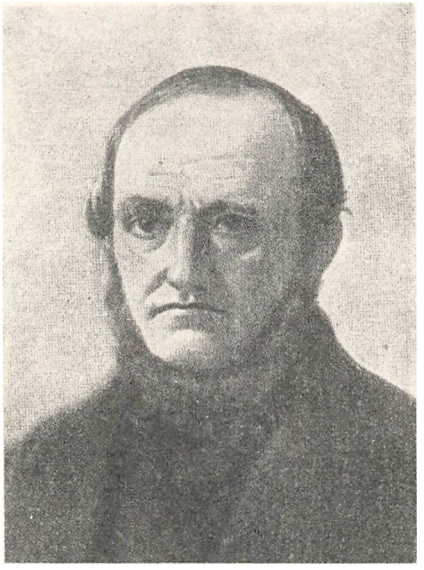

Jens Jørgensen, Bjerregaard.

tum, senere boede han i Bøgballe, og 1851 overtog han »Bjerregaard«, en anselig Gaard i Aale Sogn. Af hele sit Hjerte sluttede han sig til den gudelige Bevægelse; ofte holdtes der Møder i hans Hjem, ved hvilke hans gode Ven, den grundtvigske Lægprædikant Peter Larsen Skræppenborg og ogsaa Jens Jørgensen nu og da talte. I hans Hjem blev Peter Larsen i 1837 hentet af Politiet, og Jens Jørgensen blev adskillige Gange idømt Bøder for sin Deltagelse i gudelige Forsamlinger. — Han var en meget dygtig Landmand og vandt hurtigt sine Medborgeres Tillid. Et Par Valgperioder havde han Sæde i Amtsraadet. Han var da en i sin Egn anset Mand, da han 1848 valgtes til Medlem af Rigsforsamlingen for sin Hjemkreds. 1852—53 og 1864—66 var han Landstingsmand, 1853—58 Folketingsmand for Koldingkredsen, 1866—69 for Horsenskredsen, 1869—73 for Bjerrekredsen og i 1864 i nogle Maaneder Medlem af Rigsraadets Folketing, valgt i Givekredsen. Med faa Afbrydelser havde han da Sæde i Rigsdagen i 25 Aar. Til de meget talende hørte han ikke. Han havde i hele sin Rigsdagstid kun Ordet omtr. 80 Gange. Men hans Indflydelse var ikke ringe, og fra alle Sider anerkendte man hans Retsind og selvstændige Dømmekraft. Altid var han at finde blandt Frihedens Venner. Ikke mindst kom dette stærkt frem, naar Kirke- og Skolespørgsmaal drøftedes. Her som paa andre Felter stod han i Grundtvigs og Lindbergs Følge. Han stemte Nej til 66-Grundloven, indtog en fremskudt Stilling i det grundtvigsk prægede nationale Venstre i Slutningen af Tresserne, og han sluttede sig til det forenede Venstre; Bergs Kamppolitik tiltalte ham dog ikke, men han søgte under en Audiens at bevæge Kongen til at give efter for Venstres Krav.

Med stor Pligttroskab røgtede han sine offentlige Hverv. Da han i 1848 rejste til København, var hans Hustru alvorlig syg. Men han blev paa sin Post i Hovedstaden, ogsaa da Fjenden oversvømmede Jylland efter Dannevirkes Rømning, og andre rejste hjem. Han maatte blive til Grundlovsarbejdet var endt. Men da han efter Rigsforsamlingens Slutning ilede hjem og kom til sin Gaard, fik han det sørgelige Budskab, at hans Hustru var død kort forinden.

Stærkt levede han med i Danmarks Skæbne, og ogsaa i Sorgens Tider fandt han Hjælp i sin Kristentro. Han var hjemme paa Bjerregaard, da det meldtes, at Dannevirke var rømmet. Stærkt bevæget bad han alle i sit Hus knæle sammen med sig, og inderligt bad han til Gud om at være med Danmark. Da han i en silde Nattetime i August 1864 talte paa Tinge, sluttede han sin Tale med at

sige, at han ønskede, at alle vilde se »opad til den levende Gud i Himlen, saa bliver det nok lyst for Danmark«.

Jens Jørgensen døde 24. Februar 1876. Fem Aar efter rejste Venner ham et Mindesmærke i Uldum — »for den kristelige Dannemand og folkelige Tillidsmand Jens Jørgensen«.

JØRGEN CHRISTENSEN

Jørgen Christensen var kun 32 Aar, da han døde. Men i sin korte Levetid ydede han en Indsats, der længe bevarer hans Minde. Han var ikke Rigsdagspolitiker, men hans Arbejde for den sjællandske Bondestands økonomiske Selvstyre blev en Støtte for Venstres Politik.

Jørgen Christensen hørte til en anset Bondeslægt. Han er født i Kirke Stillinge ved Slagelse 28. Februar 1831. Han var livligt begavet, ejede et følsomt Sind, og hans Lyst til at leve med i Dagens Begivenheder førte ham i en tidlig Alder ind i Tidens stærke Røre. Kun 17 Aar gl. deltog han i et Møde paa Hagbards Høj ved Ringsted, ikke alene som Tilhører, men han dristede sig til at tage Ordet og skal dengang allerede have vakt Opmærksomhed ved sin Veltalenhed.

Faderen døde 1845, da Sønnen kun var 14 Aar, og han maatte snart overtage Styrelsen af Fødegaarden. Ogsaa dette har vel virket med til, at han tidligt ejede Mands Modenhed. Han drev Gaarden med stor Dygtighed og var ikke bange for at gaa foran i nyt paa Landbrugets Omraade. Knap 24 Aar gl. valgtes han til Formand for Sorø Amts Landkommunalforening, han deltog i politiske Møder, fik Opfordringer til at stille sig til Valg til Rigsdagen, men sagde Nej ogsaa paa Grund af legemlig Svaghed. Navnlig Husmændenes Stilling laa ham paa Sinde, og en snarlig Afløsning af Fæste forekom ham i høj Grad ønskelig. 1858 var han Medlem af en 5 Mands-Sendelse, der fik Foretræde hos Frederik den Syvende for at andrage om en hurtig Løsning af Fæstespørgsmaalet.

Det var dog paa et andet Omraade end det politiske, at Jørgen Christensen fik sin Livsopgave. Der fandtes i 1857 15 Sparekasser paa Sjælland. I disses Ledelse sad Godsejere og Embedsmænd. De var mere end villige til at modtage Indskud fra Bønderne, men skulde Laan ydes, kneb det for Bønderne at faa Sparekasserne i Tale. Køb af Fæstegaarde, større Besætning, Forbedringer og Udvidelser af Bygninger, alt dette krævede ret betydelige Pengemidler.

Men Sparekasserne var ofte uvillige til at yde Laan, og det hændte ogsaa, at Bønderne blev uforskammet behandlede, naar de havde Ærinde i Sparekasserne. Da var det, at Jørgen Christensen fik den Tanke, at Bønderne skulde oprette deres egen Sparekasse. Han rejste Spørgsmaalet ved et Møde i København 27. Juli 1856, senere i Sorø og Dalmose og ved Møder i Præstø og Holbæk Amter. Overalt vandt Tanken Bifald, og saa hurtigt blev der handlet, at Den sjællandske Bondestands Sparekasse kunde stiftes ved et Møde i Ringsted 26. November 1856. 47 sjællandske Bønder havde tegnet sig som Tillidsmænd. Den første Bestyrelse bestod af: Overretsprokurator, Folketingsmand C. C. Alberti, der valgtes til Formand, Gaardbestyrer Jørgen Christensen, Folketingsmand Th. Hasle, Løvegaard, Gaardejer Hans Jensen, Kundby, og Amtsraadsmedlem, Gaardmand Ole Andersen, Hastrup ved Køge. De sluttede sig alle til Venstre. Ved Sparekassens 25-Aars Fest i November 1881 mindedes C. C. Alberti navnlig Jørgen Christensen, »den Mand, der 25 Aar gl. havde i sit lyse Hoved og med sin Tankes Snilde undfanget Ideen til Sparekassens Stiftelse«. Han er da den egentlige Stifter af Sparekassen, og Sparekassebog No. 1 blev da ogsaa udstedt til ham. Sparekassens første Kontordag holdtes i Store Hedinge 1. April 1857. Her var baade Alberti og Jørgen Christensen til Stede. Alberti var just i Færd med at indsætte et Beløb, da han pludselig vendte sig om mod Jørgen Christensen og sagde: »Vil du indsætte Penge i Dag, skal du have Sparekassebog No. 1«. I de første Aar efter Stiftelsen var Jørgen Christensen utrættelig paa Farten for at oprette nye Kontorsteder og virke for Indskud. Han kørte Sjælland rundt i sin lille stive Enspændervogn med Fjederagestol, forspændt en brunblisset Hoppe. I Begyndelsen af 1863 havde Sparekassen 20 Kontorsteder.

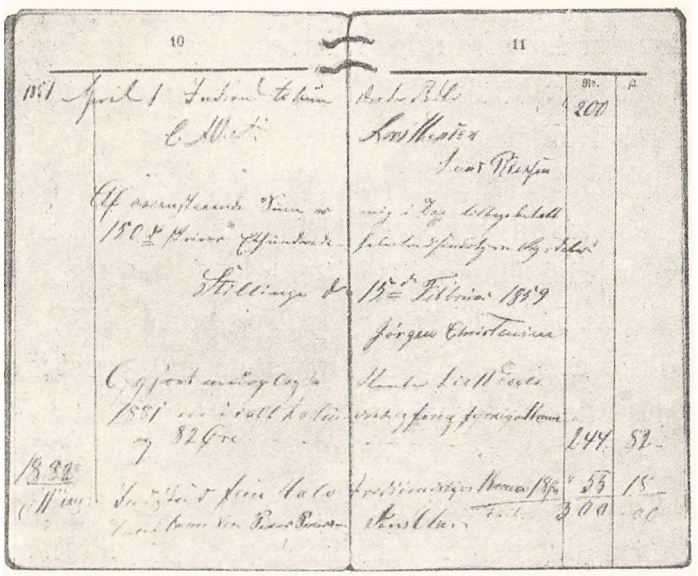

Sparekassebog Nr 1, udstedt til Jørgen Christensen, Stillinge.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse fik stor Betydning for Bonde-

standen. Den medvirkede til at gøre den fri og selvstændig. Dens Styreform peger frem mod Andelsbevægelsen. Den gav Bønderne Følelse af deres Magt. Og ogsaa politisk fik den Betydning. I C. C. Alberti havde den en Formand der ved sit Retsind, sin Dygtighed og Uegennyttighed vandt Bondestandens Tillid, og i sin lange Formandstid, 1856—90, skuffede han ikke denne Tillid.

Jørgen Christensens Hovedindsats er Bondestandens Sparekasse. Men han vidste, at Penge ikke er alt. Han forstod, at skulde Friheden bevares, maatte den jævne Mand have Adgang til god Oplysning. Derfor var det ham en stor Glæde i 1852 at medvirke ved Oprettelsen af Hindholm Højskole. Ikke mange Sogne ydede saa stort et Beløb hertil som Kirke Stillinge.

Til stort Tab for sin Egn og sin Stand døde Jørgen Christensen i en ung Alder. 1858 holdt han Bryllup med Ane Kirstine Nielsen, Sognefogdens Datter i hans Hjemby. Men allerede da var hans Helbred vaklende. Den 25. Oktober 1863 døde han. Hans Enke døde 1895. 1864 rejste Den sjællandske Bondestands Sparekasse en smuk Mindesten paa hans Grav paa Kirke Stillinge Kirkegaard.

LITTERATUR

J. P. Jensen: Sjællandske Bønder (1919) — Samme: Kundby Bønder i Bondebevægelsens første Kampaar (Fra Holbæk Amt 1913, S. 30—82) — Samme: De første store Folkefester i Holbæk Amt (Fra Holbæk Amt 1925, S. 5—23) — Samme: Tschernings sidste Breve til Jens Gregersen (Fra Holbæk Amt 1928, S. 18—51) — Memoirer og Breve, VIII (1908) — »Dansk Folketidende« 1874, S. 120 — Fernando Linderberg: Christen Larsen (Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter, III, 1915, S. 267—93) — C. P. Corneliussen: Omkring en fynsk Bonde (1936) — Sara Højvang: Gaardejer Jens Jensen og Hustru i Trunderup (Holger Begtrup: Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede, 1929, S. 9—48) — »Dansk Folketidende« 1873, S. 191 — Joh. Elbek: Jens Jørgensen (1906) — N. Lindberg: Jens Jørgensen i Forfølgensens Tid (»Højskolebladet« 1876, S. 225—29, 233—39, 266—73, 305—11) — N. J. Termansen: Jens Jørgensen (Dansk Folketidende« 1877, S. 3, 5—6, 10—11) — Fred. Nørgaard: Breve fra N. J. Termansen til Fru Skibsted (1914) — C. C. Alberti: Den sjællandske Bondestands Sparekasses første 25 Aar (1881) — Otto Christensen og J. V. Christensen: Den sjællandske Bondestands Sparekasse gennem 75 Aar (1930).

SYVENDE AFSNIT

VENSTRES STILLING TIL KIRKE- OG SKOLESPØRGSMAAL

ET LOVFORSLAG OM TROSFRIHED

Junigrundlovens § 84 lyder: »Ingen kan paa Grund af sin Trosbekendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder eller unddrage sig Opfyldelsen af nogen almindelig Borgerpligt«.

I denne Paragraf blev der sikret Landets Borgere Religionsfrihed. Men skulde Paragraffen være mere end Ord, maatte adskillige strammende Baand, der stammede fra Enevældens Tid, løsnes. Venstre arbejdede virksomt for, at det kunde ske.

Et af de Spørgsmaal, der vakte det største Røre baade paa Tinge og end mere blandt Vælgerne, var et Lovforslag om Trosfrihed, som blev fremsat i Folketinget af Etatsraad, Overretsassessor Spandet.

Niels Møller Spandet var født den 11. Februar 1788 paa Alrø, hvor hans Fader var Sognepræst. Han blev Student fra Horsens Skole 19 Aar gammel, og 1811 tog han en fin juridisk Eksamen. I en ung Alder, kun 31 Aar gammel, blev han 1819 Assessor i Landsoverretten, og i den Stilling forblev han til sin Død.

Allerede 1811 lærte han Grundtvig at kende og blev en af hans mest trofaste Tilhængere. Da Grundtvig i 1826 blev dømt i den Sag, Professor H. N. Clausen havde rejst mod ham i Anledning af »Kirkens Genmæle«, erklærede Spandet offentligt, at han fralagde sig al Lod og Del i Dommen, som han fandt uretfærdig. Denne hans Optræden indbragte ham en kongelig Misbilligelse. I 1831 var Spandet blandt dem, der indgav Andragende om, at der maatte dannes en Frimenighed med Grundtvig som Præst. I sine Domsafsigelser viste han ofte megen Mildhed. Alt dette medførte, at han ikke havde de styrendes Bevaagenhed, og det nægtedes ham at aflægge Prøven, der giver Adgang til at blive Assessor i Højesteret.

Han tog i 1848 ivrigt Del i Hippodrombevægelsen og stillede sig i Aalborg til Grundlovsvalget, men blev ikke valgt. 1849 opnaaede han Valg til Folketinget i Ringstedkredsen og blev genvalgt i 1852, men i Maj 1853 frasagde han sig sit Mandat. Grunden hertil var, at han ikke længer var enig med sit Parti, Venstre. Da Førerne sluttede sig til Helstatspolitikken, brød han med dem, og han stillede sig ikke siden til Valg. Han døde i November 1858.

I sine Mindeord ved Spandets Baare kaldte Grundtvig ham en af de stille i Landet. Ordene om det stille Vand og den dybe Grund kunde træffende anvendes paa ham. Og dog blev han med al sin Stilhed en Fremskridtets Mand, ja en Kæmpeskridtets Mand for ægte menneskelig og folkelig Frihed og Oplysning. Det var et Spørgsmaal, om det, der boede i ham var bleven mere kendt end miskendt ved hans Deltagelse i det offentlige Liv. Men det var Vennens Trøst ved hans Baare, at den store Herre, som han tjente først og sidst, og som véd, hvad der er i Mennesket, og for hvem en sagtmodig og stille Aands uforkrænkelige Væsen er saare dyrebart, at han nu havde sagt til sin ydmyge Gæst: Ven! sid højere op!

Denne stille Mand, som Grundtvig kalder sin Ven, blev Midtpunktet i en meget bevæget Drøftelse af kirkelige Frihedsspørgsmaal.

Spandet tog ikke meget Del i Forhandlingerne i Folketinget. Et Forslag, han stillede 1850, sammen med H. E. Schack, blev dog Forløber for den senere Tyendelov.

Men landskendt blev hans Navn, da han fremkom med sit Forslag om Trosfrihed og derved aabnede for en langvarig Forhandling om kirkelige Frihedsspørgsmaal, ja han var i et Aars Tid Rigsdagens mest omtalte Medlem.

Den 26. Oktober 1850 blev Forslag til Lov om Trosfrihed anmeldt i Folketinget. Efter en lang Debat, der varslede om det Røre, Forslagets Behandling vilde rejse, vedtog Folketinget den 28. Oktober, at Lovforslaget skulde nyde Fremme. Det skete ved Navneopraab, 60 stemte for, 20 imod; Ministeriets Medlemmer afholdt sig fra at stemme.

Lovforslaget bestod af 16 Paragraffer. Hovedindholdet af det var i det væsentlige følgende: Ægteskab kan indgaaes for den borgerlige Myndighed eller for den kirkelige. Forældre bestemmer, om deres Børn skal indtræde i et Trossamfund og da i hvilket, men naar Børnene kommer til Skelsalder, kan de selv afgøre, om de vil forblive i det Trossamfund, hvori de er indtraadt. — Forældre skal inden fire Uger efter et Barns Fødsel opgive dets Navn til

Sognepræsten, hvis det ikke ønskes indlemmet i noget Trossamfund. — Enhver, der kommer til Skelsalder og ikke tilhører noget Trossamfund, skal over for Øvrigheden i to Vidners Paahør »gøre Rede for, at han eller hun kender de dem som Mennesker og Borgere paaliggende Pligter og love at ville opfylde disse Pligter«. Den, som ikke afgiver dette Løfte, kan ikke være Vidne, ikke faa Valgret, blive Embedsmand, indgaa Ægteskab eller overhovedet nyde fuld Borgerrettighed. — Den, der ikke er Medlem af noget Trossamfund, skal i Stedet for den sædvanlige Ed afgive de Løfter og Bekræftelser, der trænger til edelig Stadfæstelse, »ved alt hvad der er ham eller hende helligt og dyrebart«, og en saadan Bekræftelse skal have samme Værdi som den sædvanlige Ed.

Vor Tid vil ikke betegne dette Forslag som yderliggaaende. Men Samtiden var af en anden Opfattelse. Forslaget blev Udgangspunkt for voldsomme Debatter; Dønningerne fra Rigsdagens Forhandlinger gik ud over Landet. Og Svaret, der kom ude fra Befolkningen, indeholdt de urimeligste Angreb baade paa Forslaget og paa Forslagsstilleren.

N. Neergaard kalder Spandet en af Folketingets ejendommeligste og mest tiltalende Personligheder. En lille mager Mand var han. Hans lange, hvidgraa Skæg næsten rørte Brystet. Hans Stemme var lidt skrattende, men hans Taler blev hørt. De var fyndige, klare og ejendommelige, glimtvis oplyste af Vid, der ofte ramte, men aldrig saarede.

Forhandlingerne i Folketinget fylder ikke mindre end 548 Spalter i Rigsdagstidende.

Da Spørgsmaalet om, hvorvidt Forslaget burde nyde Fremme, var til Behandling, pegede Spandet i en kort Tale paa Hovedsagen i Forslaget. Han nævnede Grundlovens Bestemmelse om, at ingen paa Grund af sin Trosbekendelse kan berøves fuld Nydelse af borgerlige Rettigheder.

Men skal dette Tilsagn opfyldes, kræves der visse Lovbestemmelser, især om Ægteskabet, Konfirmation og Ed. Lovgivningen var nemlig saaledes, at en stor Del af de borgerlige Rettigheder var afhængige af Ægteskab, Konfirmation og Ed, men efter de gældende Love var Ægteskabsstiftelse en kirkelig Handling, Konfirmation ligeledes, og ogsaa Eden stod i nøje Forbindelse med Religionen. Det var for at gøre Grundlovens Bestemmelse om Religionsfrihed gældende, at han havde fremsat Forslaget.

Første Behandling af Forslaget begyndte den 15. November og fortsattes

den følgende Dag. Spandet indledede Forhandlingen med en kort Tale. I Slutningen af den omtalte han et Brev, han havde faaet. I dette nævnes, at Spandet i Anledning af Forslaget er bleven kaldt baade irreligiøs og usædelig. Og der gøres opmærksom paa den Besynderlighed, at Folk, der ellers har liden Interesse for Religion, ikke paa nogen Maade kan taale, at der røres ved Ceremonierne.

Baade Kultusministeren (Madvig) og Justitsministeren (Bardenfleth) vendte sig med stor Styrke mod Forslaget. Man skal ikke skabe to Slags Ægteskaber, hævdede Madvig, undtagen naar det er nødvendigt. Og en Afvigelse fra den kirkelige Vielse var kun nødvendig for dem, der ikke hørte til et anerkendt Trossamfund. Han bebudede, at han vilde forelægge et Lovforslag om borgerligt Ægteskab for dem, der stod uden for de anerkendte Trossamfund.

Ogsaa H. N. Clausen, der var Minister uden Fagministerium, og D. G. Monrad gik mod Forslaget. Navnlig Clausen vendte sig harmfuld imod det. Han fandt, at det var en sælsom Fordring, at den kirkelige Lovgivning skulde lempes efter dem, der stod uden for Folkekirken. Under sin Tale blev han afbrudt af Grundtvig, Tscherning og Spandet. Clausen fortsatte med at sige: »Jeg lader mig ikke afbryde« og fremsatte derefter med følgende Ord sin Hovedbetragtning: »Jeg mener nu, at naar Talen er om Trosfrihed, er det aabenbart, at der er ét, der maa være forudsat, nemlig Tilstedeværelse af en Tro, af en Trosinteresse, som har Trang til at ytre sig frit i Tale og Gerning, og derfor har en velbegrundet Ret til denne Frihed. Et Lovforslag derimod, som synes at være nærmest beregnet paa dem, der betragter den religiøse Fornødenhed som et Slags Fordom, et Slags Overtro, vil kun i højst uegentlig Betydning kunne kaldes en Lov om Trosfrihed«. Senere i Talen gjorde Clausen opmærksom paa, at det danske Folk har en religiøs Historie, som aabenbarer en trofast Holden fast ved Fædrenes Bekendelse, Fædrenes Kirkeskik og Kirkeorden, fremdeles en rolig Besindighed, som hidtil har holdt og med Guds Hjælp fremdeles vil holde sværmerisk Partiaand og irreligiøs Fornægtelse fra at gøre saadanne Fremskridt, som er gjort i andre Lande. Clausen sluttede sin Tale med at sige, at han vilde stemme imod, at Forslaget kom til anden Behandling.

Ogsaa Pastor F. A. Hansen talte stærkt mod Forslaget. Kirken maa have Lov til at erklære, at de, som ikke vil vies efter Kirkens Skikke, skal gaa ud af Folkekirken. Borgerligt Ægteskab burde ikke være en Regel, som Forslaget vilde gøre det til, men en Undtagelse fra Regelen.

Fra Venstres Side havde en lang Række af Medlemmer Ordet. Det var ikke alene Førerne, der talte, men ogsaa mange menige følte sig tilskyndet til at give et Ord med i Laget. Mange af dem var Grundtvigs kirkelige Venner.

Avlsbruger og Lægprædikant Rasmus Ottesen, Fredericia, valgt i sin Hjemkreds, i sin Tid en af Lederne for den gudelige Bevægelse i Vestsjælland, førte et varmt og veltalende Forsvar for Trosfrihed. Men Spandet fandt navnlig Støtte hos Tscherning, J. A. Hansen og Grundtvig.

J. A. Hansen havde gentagne Gange Ordet og udtalte sig om Spørgsmaalet med overordentlig stor Klarhed. Han gjorde opmærksom paa en Udtalelse, der var falden, en Udtalelse om, at det var Statens Forpligtelse at haandhæve Ægteskabets Hellighed, at holde Haand over, at den kirkelige Form ikke tabte sin Anseelse. Han ytrede hertil, at han netop ønskede Forslaget fremmet, fordi han vilde, at den kirkelige Vielse skulde anses for noget helligt. Men han kunde ikke indse, at Staten ved at tvinge alle til at benytte kirkelig Vielse bidrog til at understrege dens Hellighed.

Under Forslagets anden Behandling udtalte Kultusminister Madvig, at det dog egentlig var Teologerne, der var de sande Repræsentanter for den kirkelige Bevidsthed.

Herimod vendte J. A. Hansen sig. Han vilde meget beklage de Kristne, sagde han, om dette var Tilfældet. Thi var Teologerne Repræsentanter for den kirkelige Bevidsthed, saa maatte de jo være enige i alle Hovedpunkter. Men enhver, der kendte det allermindste til Teologernes Betragtninger og Tro, til Kristendom og Kirke vidste jo dog, at de ogsaa i vort Land i mange Hovedpunkter prædikede, talte og skrev mod hinanden. Kan Teologerne da være de sande Repræsentanter for den kirkelige Bevidsthed? Er vore Teologer f. Eks. enige i Betragtningen af Ægteskabet i den kristne Kirke? Ingen vil kunne paastaa det. Professor Martensen har erklæret, at et Ægteskab kan være et fuldgyldigt Ægteskab uden kirkelig Vielse. Men Biskop Mynster har udtalt, at det Ægteskab, der ikke har faaet en kirkelig Indvielse, ikke er noget Ægteskab, men kun et Concubinat, en fri Samleven. Hvem af disse Parter er nu den sande Repræsentant for den kirkelige Bevidsthed? J. A. Hansen slutter med at sige, at Teologerne altsaa ikke kan kaldes de sande Repræsentanter for den kirkelige Bevidsthed.

Men den, der med størst aandelig Myndighed deltog i Forhandlingern, var dog Grundtvig. Hans Taler var baarne af hans dybe Tro paa Friheden og

dens Velsignelse for Sandhedens Vækst i de kirkelige Forhold. For ham var Spandets Forslag ikke engang frisindet nok.

Grundtvig begyndte sin Tale ved første Behandling med at sige, at Trangen til Trosfrihed maa være hos enhver, der har nogen levende Tro, hos alle, som virkelig bryder sig om det kirkelige Liv og den kirkelige Sandhed, og hos alle dem, som forstaar, at vi allermindst i Kirken maa nøde eller lokke Folk til at hykle.

Ægteskabet er ikke, sagde han, en kirkelig eller kristelig Handling, men en borgerlig. Er Ægteskabet, spurgte han, indført ved Kristendommen, eller er det ældre end Kristendommen? Hvis det er ældre end Kristendommen, og det er det jo, ja saa kan Kristendommen ikke foreskrive Regler for dets borgerlige Gyldighed. Men det har saa stor Betydning i Huslivet, i Folkelivet og i hele Menneskelivet, at man maa ønske Ægteskaberne saa højtideligt og helligt indgaaede, som det kan lade sig gøre, naar Sandhed skal raade.

Dernæst fremhæver Grundtvig, at der bør være borgerligt Ægteskab for alle, og det højtidelige kan dog bevares.

Hans Udtalelser herom skal anføres med hans egne Ord: »Nu kan jeg vistnok ikke finde, at det vilde være den højtideligste Maade at indgaa Ægteskab paa, som lod sig forene med fuld Samvittighedsfrihed, at fremstille sig for Øvrigheden og faa hos den en Attest; men det behøves jo heller paa ingen Maade for at gøre Ægteskabet baade til en aldeles borgerlig og til en saa aldeles fri Handling, som nogen kan ønske. Dertil behøvedes jo slet ikke andet end en Anordning om, at alle de i Landet, som vil indgaa Ægteskab, til hvilken som helst Kirke de end hørte, og, om de hørte til slet ingen, saa skulde de ligefuldt melde sig hos Sognepræsten, og lade, saaledes som det jo er anordnet for alle dem, der henregnes til Folkekirken, og som jo er næsten vor hele Befolkning, melde sig der, for at bringe de Bevisligheder, som Loven fordrer for at kunne indgaa et Ægteskab, og dernæst indskrives i Kirkebogen. Se, det er noget, som vi alle indser har slet intet med Troen at gøre, saa det kunde uden al Grund til Klage alle forpligtes til, og det kunde tillige foreskrives, at Præsten ved denne Lejlighed baade skulde gøre det i dette Tilfælde, og jeg vilde sige ogsaa i vor Kirke eneste rette Spørgsmaal, om de vil leve med hinanden i Medgang og Modgang, som det sømmer sig rette Dannemænd og Dannekvinder, dette, kun dette højtidelige Spørgsmaal, og da erklære dem for rette Ægtefolk at være efter Landets Love, og hvor det maatte

være ganske overladt til ham og til dem, hvor højtidelig denne Erklæring og hvad dermed fulgte skulde være, det blev derfor, hvad det altid skulde være, og hvad det har været fra Begyndelsen, en huslig Højtidelighed, det blev, naar vi undtager de kirkelige Formularer, saaledes omtrent hvad hos vore Fædre Trolovelsen var. Saaledes vilde det allerfrieste borgerlige Ægteskab paa den allerletteste Maade kunne knytte sig baade til de bestaaende Indretninger og til vore egne Erindringer, men da skulde naturligvis dette borgerlige Ægteskab indgaas af alle Ægtefolk, de maatte saa kalde sig hørende til Folkekirken eller til hvad de vilde, medens det stod dem frit for at lade en kirkelig Vielse velsigne deres Ægteskab, naar de ønskede det.«

Det er da almindelig borgerligt Ægteskab, Grundtvig taler for. Spandets Forslag var ham ikke vidtgaaende nok.

Ogsaa med Hensyn til Konfirmationen ønskede Grundtvig at gaa et Skridt videre end Spandet. Herom udtalte han: »Jeg vil nu i Henseende til Konfirmationen blot bemærke, at mine ærede Ven vistnok deri heller ikke har truffet det rette, at ville have Øvrigheden gjort til Eksaminatorer, om ikke i Religionen, saa dog i Sædelæren. Jeg maa nødvendig være saa meget længere derfra, som alle Eksaminer, saaledes som vi kender dem, er mig modbydelige, og Eksamen i Henseende til hvad der er vort Hjerte dyrebart er mig afskyelig, men jeg mener, at hvad der kan være Staten om at gøre i Henseende til Børnenes Oplærelse, og hvad Staten kan have minste Ret til at kræve, det vil jo kunne ske ved en Prøve i en vis Alder, som alle skal underkaste sig, som vil have fuld Borgerrettighed; men jeg maa holde derpaa, det skal være for alle vore Børn . . . hvad der skal være borgerlig gyldigt, og det, hvorpaa det skal bero, det skal være ens for alle; men det kan det jo ogsaa meget let blive, da det paa ingen Maade er nogen forment, med sine Børns Samtykke, at lade dem konfirmere i hvilket som helst Trossamfund, han har Lyst til; men det er ham kun paalagt, at Børnene i en vis Alder skal gøre Rede for, at de kender deres Stilling som Mennesker og som Indbyggere i Landet og som en Del af det danske Folk, og derfor i det minste vide, hvad Vej de skal gaa for at være værdige til de borgerlige Rettigheder, som tildeles dem.«

Men til Trods for, at han ønskede at gaa videre end Spandet, anbefalede han dog dennes Forslag til fortsat Behandling og Fremme.

Forslaget gik efter første Behandling i Udvalg. Til dette valgtes: Spandet,

cand. jur. H. E. Schack, D. G. Monrad, Rasmus Ottesen, Overauditør C. C. Hall, Postmester Ove Thomsen og Pastor F. A. Hansen.

I Udvalget indstillede alle, med Undtagelse af Spandet, at Forslaget skulde ændres til, at borgerligt Ægteskab kunde indgaaes af dem, der stod uden for de anerkendte Trossamfund, og mellem Medlemmer af forskellige Trossamfund. Med andre Ord: For Folkekirkens Medlemmer, hvordan de end stod til Kirken og Kristendom, var der alene Adgang til kirkelig Vielse.

Det ændrede Forslag fik en let og hurtig Gang gennem Tingene, og den vedtagne Lov stadfæstedes af Kongen 13. April 1851.

I Folketinget stemte ti mod Loven. Blandt dem var Grundtvig. Af sit ganske Hjerte stemte han imod, sagde han. Loven var ikke vidtgaaende nok. Den gjorde ikke skarpt Skel mellem det borgerlige og det kristelige. Andre stemte imod, fordi Loven var dem for yderliggaaende. Tscherning tilraadede at stemme for Loven, skønt den forekom ham at være maadelig. I Landstinget stemte ni Højremænd imod.

Men Forhandlingerne paa Rigsdagen havde vakt det stærkeste Røre. Dets Voldsomhed kan kun forklares ved, at Folk ganske misforstod Spandets Forslag. De, der kendte ham, vidste, at han var en alvorlig Kristen, og ogsaa hans Modstandere anerkendte hans noble og rene Karakter. Men desuagtet blev han Genstand for de bitreste Angreb. Spandet var Antikrist i egen Person, blev der sagt. Selv den fremragende Filosof Professor Sibbern kunde i et Brev skrive, at Spandets Forslag antastede »den hele Grundvold for den bestaaende sædelige Følelse i Landet«.

Protestadresser — ialt 70 — med mange Tusinde Underskrifter blev indsendt. De fleste Steder var det navnlig Præsterne, der gik i Spidsen for Bevægelsen. Stadig fremsattes den Paastand, at Lovforslaget vilde ryste Samfundets Grundpiller og nedbryde Agtelsen for Ægteskabets Hellighed. En Række Flyveskrifter udkom. Biskop Mynster gik haardt mod Forslaget, københavnske Præster og de teologiske Professorer ligeledes. I et Flyveskrift af en unavngiven Forfatter hedder det, at Forslaget vil ødelægge Samfundet, bringe Anarki og Forvirring.

Fra sin Valgkreds fik Spandet ogsaa en venlig Hilsen. 544 Mænd, i overvejende Grad Bønder, som havde stemt paa ham, indsendte en Adresse til Rigsdagen. I denne erklærede de, at de afskyede Spandets Forslag. Det var da ikke med Urette, at »Fædrelandet« kunde skrive, at Spandet blev forkætret af store og smaa.

Men Spandet fandt ogsaa Støtte ude blandt Vælgerne. I »Kolding Avis« tog den kendte Lægprædikant Peter Larsen Skræppenborg skarpt til Orde mod en unavngiven Indsender, der havde udtalt sig overordentlig stærkt mod Forslaget. Peter Larsen Skræppenborg fremhæver, at der maa gives de evangelisk-lutherske Kristne den størst mulige Frihed i Folkekirken, med mindre man ønsker at nøde dem til at træde ud af Folkekirken. »Dansk Kirketidende«, der omtaler Ordskiftet i Koldingbladet, gør opmærksom paa, at der maa tillægges Peter Larsen Skræppenborgs Ord megen Vægt, og at han maa regnes for at være Repræsentant for en stor Del af den opvakte Bondestand.

Vilh. Birkedal.

Ogsaa en Del Præster vovede at tale det øvrige Præsteskab imod. Sognepræsterne Dr. Rudelbach i Slagelse, P. A. Fenger i Slotsbjergby, P. L. Møller i Gylling, Vilhelm Birkedal i Ryslinge og Christiani i Bjerregrav stillede sig i Flyveskrifter og Artikler paa Spandets Side.

Sognepræst Andr. Leth i Aabenraa, sidst i Middelfart, udgav en »Prædiken om Trosfrihed«. Den var »helliget Sandhedens uforfærdede Talsmand og Martyr, Hr. Etatsraad Spandet, med den dybeste Højagtelse og inderligste Kærlighed«.

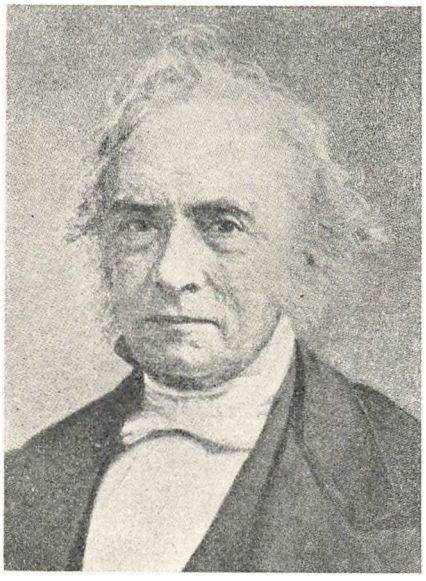

P. A. Fenger.

Den indeholdt desuden følgende Henvendelse til Spandet: »Midt i den Storm, som Verden har vakt imod Dem, fordi De vilde fremme Herrens Sag, som er Frihed i Aandens Rige, modtage De, kære Hr. Etatsraad, fra en Mand, hvis Navn sandsynligvis er Dem ubekendt, men som har det Haab til Herren, at det staar skrevet tillige med Deres i Livets Bog, en hjertelig og velment Tak, fordi De ikke har ladet Dem skræmme hverken af Haan eller Had, men trøstig har udrettet en Gerning i Jesu Navn. — Maatte denne enfoldige Prædi-

Andreas Leth.

ken være Dem et Vidnesbyrd om, at der dog er en enkelt Sjæl, som forstaar at paaskønne Deres lidet forstaaede og ilde paaskønnede Færd! Deres hjertelig hengivne A. Leth.«

Denne Henvendelse, anbragt som Tilskrift til en Prædiken, viser, at der ogsaa fra Tilhængernes Side brugtes stærke Ord. Men baade den bitre Modstand og den varme Tilslutning afgav Vidnesbyrd om, hvor dybtgaaende og skelsættende denne Forhandling om Trosfrihed var. Store Dele af Venstre var stærkt optaget af kirkelige Spørgsmaal, og navnlig de Rigsdagsmænd, der var paavirket af Grundtvig, gik i Spidsen for at faa mere personlig Frihed inden for Folkekirken. De bevægede Forhandlinger i Rigsdagssamlingen 1850—51 var Indledningen til senere Kampe for og imod kirkelig Frihed. Men baade Modstanden i Rigsdagen og Protestbevægelsen i Befolkningen vidnede om, at Tiden endnu ikke var moden til, at frisindede kirkelige Reformer kunde gennemføres.

Ofte er der i Rigsdagen stillet Forslag om borgerligt Ægteskab gældende for alle, 1859 af Fr. Barfod, 1881 af Harald Hom, 1896 og 1897 af Svend Høgsbro og J. C. Christensen. Men Forslagene mødte Modstand og kunde ikke gennemføres. Den Ordning, der blev gennemført ved Ægteskabsloven af 30. Juni 1922, det frie Valg mellem kirkeligt eller borgerligt Ægteskab, var i Virkeligheden Gennemførelsen af Spandets Forslag 1850—51. Venstres Krav om borgerligt Ægteskab for alle blev ikke Lov, bl. al af den Grund, at en senere Tids Venstre ikke her vedgik Arv og Gæld fra Fortiden.

SOGNEBAANDETS LØSNING

Spørgsmaalet om Sognebaandets Løsning var et gammelt grundtvigsk Frihedskrav. Allerede i Stænderforsamlingerne bragtes det paa Bane. Nu var Spørgsmaalet modent til Løsning. Kirkekommissionen, der afgav Betænkning 2. Juni 1854 (Se Side 233) indstillede enstemmigt et Forslag til Sognebaandets Løsning. I Henhold hertil forelagde Hall 26. Februar 1855 et Forslag i Lands-

tinget. Det fik en overordentlig let Gang gennem Tingene. Hverken i Landsting eller Folketing blev nedsat Udvalg. Lovens to første Paragraffer lyder saaledes: »§ 1. Naar et Medlem af en Sognemenighed ønsker i kirkelig Henseende at slutte sig til en anden Præst end Sognets, bliver derved følgende at iagttage: § 2. Den paagældende bør træffe fornøden Aftale om Sagen med den for en vis Menighed beskikkede Præst, af hvem han ønsker de kirkelige Handlinger for sit Vedkommende udførte, og til hvem han overhovedet ønsker at vende sig som sin Sjælesørger. Efter at have ordnet det fornødne med denne, anmelder han Sagen for Provsten, som dernæst har at meddele vedkommende Sognepræst Underretning om det indtraadte Forhold. — Ønsker han at vende tilbage til sit Sogns Præst, har han at gøre Anmeldelse herom til Provsten, som derefter meddeler det fornødne til begge Præster.«

I Landstinget blev Loven vedtaget enstemmigt med 39 Stemmer, i Folketinget ligeledes enstemmigt med 75 Stemmer. Den fik Kongens Stadfæstelse 4. April 1855. Et Par Udtalelser under Sagens Behandling skal nævnes. Orla Lehmann fremhævede i en Sidebemærkning, at han vilde gøre bestemt Indsigelse mod, at Kirkegodset (Præstegaarde, Tiende o.s.v.) var Kirkens; det var Statens. Og en Udtalelse af Grundtvig ved Sagens anden Behandling i Folketinget den 27. Marts: Vel har jeg, sagde han, til liden Nytte og mindre Fornøjelse talt mig hæs paa Rigsdagen, men jeg kan dog ikke undlade til Slutning at ønske Folkekirken til Lykke med dette første folkelige Skridt; gid det maa blive paafulgt af mange andre. Jeg vil sige alle Bisper og Provster, Præster og Paver og Synoder og Kirkeforsamlinger og Cancellidepartementer lige i Øjnene, at det hidtil bestaaende Forhold kun har været et Tugthus, der fordærvede de gode og forværrede de slette. Altsaa: i Kirken som i Skolen, Trældommen dø og Friheden leve, »om saa Alverdens Provster, Biskopper og Paver hellere vilde dø med Trældommen end leve med Friheden.«

Grundtvigs Glæde over den kirkelige Frihed, der nu kunde ventes, gav sig saaledes helt overstadige Udtryk.

Et Par Aar efter gennemførtes et Par Love, som fortsatte den kirkelige Frihedslinje. Ved Lov af 4. Marts 1857 blev Daabstvangen ophævet, og ved Lov af 30. November samme Aar blev Bestemmelserne om Daab som Betingelse for Børns Arveret ophævet. De to Love mødte ikke nogen alvorlig Modstand i Rigsdagen. Med Rette kunde Dr. L. Helveg gøre den Bemærkning (i »Dansk Kirketidende«), at den gode Modtagelse, Forslaget om Daabstvan-

gens Ophævelse fik, stod i paafaldende Modsætning til den Storm, Spandets Forslag om Trosfrihed vakte nogle Aar tidligere.

FOR OG IMOD KIRKEFORFATNING

Under Forhandlingen om Spandets Forslag om Trosfrihed blev der af forskellige Talere fremhævet, at Folkekirken havde Krav paa at faa en Kirkeforfatning. Man henviste til § 80 i Grundloven: »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov«.

I samme Rigsdagssamling, i hvilken Spandets Forslag blev drøftet, stillede Kultusminister Madvig paa Finansloven Forslag om en Bevilling paa 10000 Rbd. til Forberedelse af en Kirkeforfatning. Kirken havde, mente han, Krav paa en Kirkeforfatning i Henhold til Løftet i Grundlovens § 80. Men en Kirkeforfatning kunde ikke gives Kirken, uden den i Forvejen havde givet sin Mening til Kende gennem en repræsentativ Forsamling.

Under Forhandlingen om dette Forslag udtalte Tscherning sin Frygt for, at en Kirkeforsamling, som Forslaget tilsigtede, skulde blive Begyndelsen til en gejstlig Korporation, Præsternes Overherredømme inden for Kirken. Lad Folkekirkens Gejstlige holde saa mange Kirkeforsamlinger som de vil, sagde Tscherning, men Regeringen skal ikke stævne Kirkeforsamlinger sammen, og Statskassen ikke give Penge dertil.

Finanslovudvalgets Flertal modsatte sig Bevillingen, men et Mindretal forslog, at der bevilgedes 5000 Rbd., »til at forberede den fremtidige Lovgivning om Folkekirkens Forfatning.«

Under Behandlingen af dette sidste Forslag udtalte Madvig, at han gerne modtog, hvad der blev bevilget. Og han gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at hvad der fremkom i en Kirkeforsamling ikke kunde faa nogen bindende Magt. Alt skulde forelægges Rigsdagen.

Venstre nærede Frygt for, at Ministeriet sigtede mod en raadgivende eller lovgivende Kirkerigsdag, hvortil kirkelige Lovgivningsspørgsmaal skulde henlægges. En saadan Kirkedag ønskede Venstre ikke. Men en Bevilling, der skulde bruges til at forberede Lovgivning om Folkekirkens Forhold kunde man nok gaa med til. Forslaget om en Bevilling paa 5000 Rbd. blev da enstemmigt vedtaget i Folketinget. Selv Grundtvig stemte for den. Tscherning og Balthazar Christensen sagde dog: Stemmer ikke. Det samme gjorde Madvig.

I sine Livserindringer skriver han, at han modtog Bevillingen i dyb Tvivl om, hvorvidt han vilde være i Stand til at fremme Sagen — hvilken Udtalelse ganske vist er i Modstrid med hans tidligere nævnte Udtalelse ved Behandlingen i Folketinget.

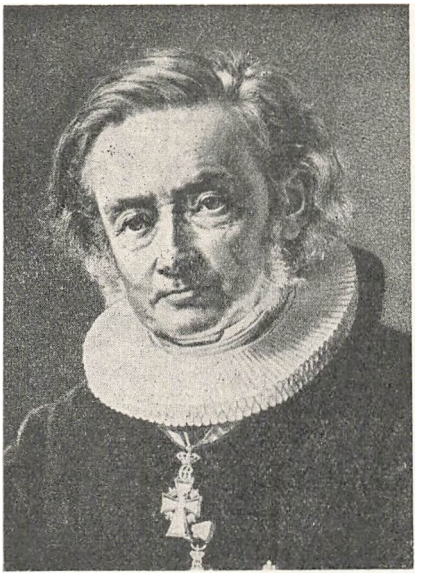

H. L. Martensen.

Madvig benyttede da heller ikke Bevillingen, hans nærmeste Efterfølgere som Kultusministre ej heller, men 17. Dec. 1853 blev der af Regeringen nedsat en Kirkekommission, altsaa ikke en Kirkeforsamling fremgaaet i det mindste delvis ved Valg. Kommissionen bestod af 18 Medlemmer: tre Biskopper, Mynster, Engelstoft og Brammer, Stiftsprovst Tryde, Professorerne Martensen og H. N. Clausen, nogle Præster og Jurister, deriblandt C. C. Hall, og to københavnske Borgere. Af Medlemmerne hørte kun Sognepræst Johannes Ferdinand Fenger, Lynge, til den grundtvigske Retning.

Kommissionens Formand var Biskop Mynster, men kort Tid efter, at Kommissionen havde begyndt sit Arbejde, døde han, den 30. Januar 1854, og Professor H. N. Clausen overtog derefter Formandshvervet.

Kommissionen arbejdede overordentlig hurtigt — et godt Eksempel blev givet andre Kommissioner. Allerede den 2. Juni 1854 kunde den afgive Betænkning.

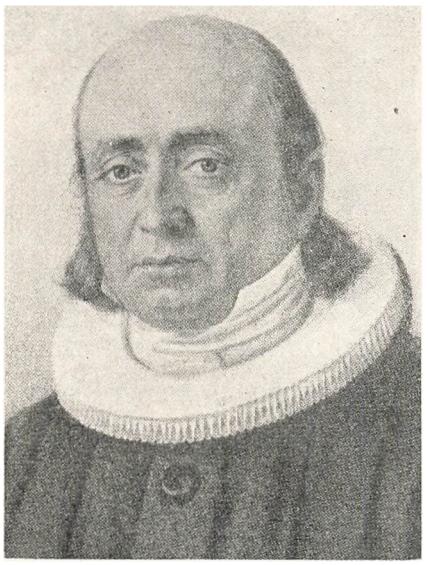

Joh. Ferd. Fenger.

Den naaede ikke til Enighed om Kirkeforfatningsspørgsmaalet. Et Flertal, hvortil ogsaa Fenger hørte, foreslog en virkelig repræsentativ Kirkerigsdag: 26 verdslige Medlemmer, valgt af Menighedsraad, 18 gejstlige, valgt af Præsterne, desuden alle otte Biskopper, to teologiske og én juridisk Professor, ialt 55 Medlemmer. Et Mindretal foreslog et Kirkeraad væsentlig bestaaende af Biskopperne. Det skulde samles paa bestemt Tid én Gang om Aaret for at afgive Betænkninger og Forslag angaaende Folkekirkens Anliggender.

Om dette vigtige Spørgsmaal kunde Kommissionen altsaa ikke enes. Derimod blev et Andragende om Indførelse af Menighedsraad og Sognebaandets Løsning indgivet i den samlede Kommissions Navn.

Ogsaa uden for Kommissionen og uden for Rigsdagen drøftedes disse Spørgsmaal med levende Interesse. I Sorø Amt stiftedes saaledes en Forening for kirkelig Frihed. Dens Formand var Bagermester C. Knudsen, Tornemark. Foreningen holdt rundt om i Amtet adskillige Møder, hvori baade Lægfolk og Præster deltog. Ved et Møde i Forlev 4. Maj 1854 samledes omtrent 200, deriblandt Præsterne P. A. Fenger, Slotsbjergby, Dr. Wilhelm Rothe, Vemmelev, og C. F. Rønne, Høve. Senere holdtes endnu et stærkere besøgt Møde paa Holsteinsminde, og flere Møder fulgte efter. Foreningen indsendte et Andragende til Kirkekommissionen om Præstefrihed. Men dens Virksomhed sygnede snart hen. Dens Formand gik kort Tid før sin Død (1894) over til den romerskkatholske Kirke.

Nogle Maaneder efter at Kirkekommissionen havde afgivet sin Betænkning, blev C. C. Hall Kultusminister. Han nød i høj Grad Centrums Tillid. Han stod i venligt Forhold til Kirken og nærede Ønske om at tage Hensyn til den grundtvigske Retning, som gjorde sig stærkt gældende paa Rigsdagen og gennemgaaende havde Modvilje mod en Kirkeforfatning. Han indførte ad administrativ Vej ved et Cirkulære af 24. September 1856 frivillige Menighedsraad og kunde et Par Aar efter i Folketinget oplyse, at der 250 Steder i Landet var oprettet saadanne Menighedsraad. Men han følte ingen Trang til at fremsætte et Lovforslag om en Kirkeforfatning. Og han tilskyndedes ikke dertil af Biskop Martensen, der tidligere var Tilhænger af en Kirkeforfatning, men nu fandt den »uiværksættelig«.

Der var dog stadig adskillige, som pressede paa for at faa en Kirkeforfatning indført. 1855 indgav Roskilde Konvent et Andragende herom. 1856 fremkom en Adresse om det samme, underskrevet af seks Rigsdagsmænd og mange Præster. Denne Adresse affødte en Modadresse fra 17 grundtvigske Præster, blandt dem Vilh. Birkedal og Mads Melbye. Hall anmodede da Landemoderne om at give Erklæringer i Sagen. Men de Erklæringer, der indkom, talte ikke til Gunst for en Kirkeforfatning. Og Hall fandt sig da mindre end før foranlediget til at fremsætte Forslag.

Men Professor H. N. Clausen gjorde et Forsøg. Han forelagde i 1857 et Forslag i Landstinget, fik det ogsaa vedtaget. Næste Aar blev det fremsat i

Folketinget af Hother Hage og Pastor A. L. Krogh. Men det fik ikke nogen blid Medfart. Monrad og Professor F. E. A. Schiern talte for Gennemførelsen af det, men Hall erklærede, at Tidspunktet til at vedtage en Kirkeforfatning ikke var inde. Dog ønskede han et Udvalg nedsat til Behandling af Forslaget.

Fra Venstres Side blev det stærkt angrebet. Fr. Barfod paaviste, at Grundlovens Ord: »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov« var at forstaa saaledes: Hvis et eller andet af Folkekirkens Forhold skal ordnes, skal det ske ved Lov. Gaardejer N. J. Termansen talte mod Forslaget. J. A. Hansen begyndte sin lange Tale med at sige: »Folkekirken er efter min Betragtning kun et verdsligt Begreb, den Stilling nemlig, hvori Kirken staar til Staten, saa længe den vil have Statens Understøttelse. Naar den ikke behøver en saadan, naar den vil frigøre sig derfra, saa kan den i Følge vor Grundlov blive saa fri og selvstændig, som den vil.« Pastor L. D. Hass udtalte, at et Kirkeraad vilde skade den sande Kirke og hindre det sunde kirkelige Liv, og det vilde unde Folkekirken mindre Frihed end Enevoldskongerne. Det maatte da ogsaa siges, at Folkekirken ikke har haft noget at klage over, men meget at glædes ved, siden Rigsdagen blev den lovgivende Myndighed. Tscherning gik ogsaa stærkt mod Forslaget, som han iøvrigt betragtede som en allerede væltet Vogn. »Lad Tienden«, sagde han, »komme ind i Finansloven; — saa længe dette ikke sker, kan der ikke her vindes Tillid for nogen som helst Kirkeforfatning«. Senere Talere, bl. a. Gaardejer Cornelius Petersen, gjorde opmærksom paa, at der ikke stod nogen offentlig Mening bag Forslaget.

Ved Slutningen af de fire Dages Forhandlinger (22.—26. Oktober 1858) fremhævede Kultusministeren, at selv om Forslaget kunde vedtoges med et knebent Flertal, og mere kunde ikke ventes efter de Taler, der var holdt, saa vilde dog selv de, der havde anbefalet Forslaget, ikke ønske, »at Ministeren, om han iøvrigt vilde gøre det, skulde gribe dette Lovforslag og forsøge paa at sætte det igennem som Lov«.

Forslagets Overgang til anden Behandling blev nægtet med 51 Stemmer mod 35; blandt de sidste var ingen Bønder, bemærker »Dansk Kirketidende«. Hermed var Forslaget bortfaldet.

Senere blev der gjort nye Forsøg paa at berede Vej for en Kirkeforfatning.

Da Monrad i 1859 blev Kultusminister, søgte han at lægge Grund til en kommende Kirkeforfatning. Han fremsatte et Lovforslag om Menigheds-

raad. Det var i det store og hele en Lovfæstelse af Halls frivillige Menighedsraad. Lovforslaget blev fremsat i Landstinget i Oktober 1860 og var til første Behandling 11. og 12. Oktober. Pastor G. F. P. Strøm, der nærmest sluttede sig til Højre, men dog i mange navnlig kirkelige Lovgivningsspørgsmaal stod Venstre nær, gik stærkt imod det. Han frygtede for, at dette var Begyndelsen til en Kirkeforfatning; Ministeren ønskede denne Stueetage opført for senere at kunne bygge videre og naa sit Maal: det store Kirkeraad for hele Landet. Et saadant ønskede Strøm ikke, da Præsteherredømme sikkert vilde vise sig i fuld Blomstring i et Kirkeraad.

G. F. P. Strøm.

Baade Monrad og H. N. Clausen tilbageviste Ængstelsen for, at Tanken om en Kirkeforfatning laa gemt i Forslaget. Men stadig kom Frygten herfor til Orde. Carl Ploug udtalte saaledes, at han ikke ønskede at være med til at indrette en Kælderetage som Grundlag for en Kirkeforfatningsbygning.

Landstinget vedtog Forslaget med 25 Stemmer mod 23. Men det havde faaet en saa ublid Medfart, at det ikke var at vente, at det kunde vinde Flertal i Folketinget. Her var Venstres Ordførere især Pastor Hass, Pastor, senere Professor Frederik Hammerich, Dr. Geert Winther og Højskoleforstander Sofus Høgsbro. Hass udtalte, at han ansaa Rigsdagen i Forbindelse med Kongen og Kirkeministeren for den egentlige Lovgivningsmagt for Folkekirken. For Hammerich var de foreslaaede Menighedsraad en Art nye Kommunalraad med et vist Skin af Kirkelighed, og ogsaa han frygtede for, at de skulde blive Indledning til en Kirkeforfatning. Ganske vist ønskede han, at Folkekirken engang maatte faa sin Forfatning, men Tiden dertil var ikke inde. Geert Winther udtalte, at han vilde modsætte sig ethvert stykkevis Forsøg paa at ordne Kirkens Forfatning. Sofus Høgsbro saa i Bestræbelserne for at faa skabt en Kirkeforfatning en Tendens til at ligne den romersk-katholske Kirke, hvor man lagde Vægt paa det udvortes. Den lutherske Kirke byggede paa det indre og paa Aandens Frihed. Og han fortsatte: »For mig staar Loven om Sognebaandets Løsning som en Del af en Forfatning, som den første Begyn-

delse til at opfylde Grundlovens § 80. Det er ad den Vej, vi bør vedblive at gaa frem, og jeg tror, at enhver, der stræber hen i den Retning, arbejder lige saa vel paa at opfylde Grundlovens § 80 som alle de, der vil gaa i modsat Retning, og jeg tror tilmed, at han handler nok saa meget i Grundlovens Aand som nogen af de andre, idet han bygger paa den Trosfrihed, der er fastsat i den, og paa det Navn, som vor Folkekirke efter den skal bære«. Ogsaa Cornelius Petersen og J. A. Hansen talte imod.

Et Udvalg paa ni Medlemmer blev valgt. Meget hurtigt — 24. Januar 1861 — afgav det med Høgsbro som Ordfører Betænkning. I denne tilraadede Udvalgets Flertal at nægte Lovforslaget videre Fremme. J. A. Hansen, der var Medlem af Udvalget, indtog et Særstandpunkt. I Betænkningen udtaler han, at der for ham ingen Tvivl er om, »at Grundloven vil en Forfatning for Folkekirken, og at den har tænkt sig denne givet i en ikke meget fjern Fremtid,« og han ansaa »Menighedsraads Oprettelse som en Vej, hvorpaa Menighederne kunde gøre en Begyndelse til Udviklingen af det Samfundsliv og den Selvvirksomhed, uden hvilken den videre Forfatningsordning ikke kan gives med nogen Nytte.« I disse J. A. Hansens Udtalelser findes der Synspunkter, som en senere Venstreforer, J. C. Christensen, ikke var fremmed for.

Igen strandede da Kirkeforfatningsplanerne, og heller ikke senere Forsøg er lykkedes. De, der er Tilhængere af en Kirkedag — med lovgivende eller kun raadgivende Myndighed — henviser til Grundlovens Løfte: »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov.« Men fra mange Sider benægter man, at der i denne Paragraf er givet et Løfte. Der er i Paragraffen — hævder man — kun sagt det ganske vist selvfølgelige, at Folkekirkens Forhold nu efter Grundlovens Givelse skal ordnes ved Lov, ikke som før ved den enevældige Konges Bestemmelser. Og selv om Paragraffen indeholdt et Løfte, saa kan det dog ikke være tvingende til Lovgivning for kommende Rigsdage. De staar trods alle Løfter fuldkommen frit.

Forhandlingerne om kirkelige Forhold viser, hvor overordentlig stærk Grundtvigs og hans Venners Indflydelse var. Store Dele af Venstre var præget af hans frisindede Anskuelser, og ogsaa uden for Venstre var der mange, som fulgte ham, naar kirkelige Frihedsspørgsmaal drøftedes.

SKOLELOVGIVNING

I mange Aar havde der været stærkt Røre om Almueskolens Forhold. I

Viborg Stændersal havde Ole Kirk talt stærkt mod den tvungne Skolegang og de ensartede Undervisningsmetoder. I Rigsforsamlingen rettedes Henvendelser til Monrad om at gennemføre Reformer. Gleerup stillede Krav om en ny Tilsynsordning og fremhævede det unaturlige i, at Kirken havde Tilsyn med Skolen. Ogsaa Skoleinspektør Frølund krævede »Lærerstandens Adskillelse fra Præstestandens og Gejstlighedens absolutte Herredømme«; ja Sognefoged H. Rasmussen, Egense, krævede endog, at den egentlige Religionsundervisning skulde overlades til Kirken.

Efter Grundlovens Givelse blev Skoleroret endnu livligere. Nu da Lovgivningsmagten laa i Folkets egen Haand, maatte man da vente, at gennemgribende Reformer vilde blive gennemførte. Men Aar gik, uden at der skete noget. Et Par Smaalove saa dog Lyset; den ene var — efter Forslag af Frølund — Lov af 11. Februar 1851, der fritog Lærerne for at besørge Præsternes Embedsskrivelser. Men den store Reform kom ikke. Madvig lovede at fremsætte et Lovforslag om Almueskolen. Men først i Begyndelsen af 1853 — efter hans Afgang dom Minister— offentliggjorde han et Udkast til Lov om Almueskolevæsenet uden for København. Der blev sagt om det, at det tog halvandet Skridt tilbage, hver Gang det gjorde to Skridt frem. Og det vandt kun ringe Tilslutning. Tscherning, Redaktør Rugaard og Pastor W. Schøler, Staby, o. fl. indbragte forskellige mindre Reformforslag, bl. a. om Forbedring af Lærernes Kaar, men de gennemførtes ikke.

Fra mange Sider havde man et godt Øje til Skoletvangen. Og allerede i vor Friheds første Tid blev denne Tvang brudt og et betydningsfuldt Fremskridt derved naaet. Pastor L. D. Hass, Hals, der var en ivrig Talsmand for Frihed i Skole og Kirke, fremsatte i November 1852 et Forslag, der tilsigtede en Indskrænkning af Skolepligten. Hass fandt især Støtte hos Lindberg og Tscherning, medens Monrad og Madvig bekæmpede det. Det vedtoges dog i Marts 1854, men efter Henstilling fra Kultusministeren, A. S. Ørsted, nægtede Kongen at underskrive den vedtagne Lov. Næste Aar — efter Ørsteds Fald — fremsatte Hass atter Forslaget, og nu lykkedes det at gennemføre Loven af 2. Maj 1855. Ved denne betydningsfulde Lov blev der givet Forældre Ret til at lade deres Børn undervise i Hjemmet eller i Privatskoler. I Lovens § 1 fastslaas det, at Pligten til Skolegang bortfalder for de Børn, hvis Forældre eller Værger erklærer, at de selv vil sørge for deres Børns Undervisning. Det kræves dog, at Børnene ved hver Eksamen i Distriktets Skole skal møde til Over-

høring. — Ved denne Lov fik de Friskoler, som især skylder Kristen Kold deres Tilblivelse, Ret til at leve og virke. Denne Frihedslov fik et tiltrængt Tillæg ved Loven af 30. September 1864, der fritog de Børn, der blev undervist uden for den offentlige Skole, for Overhøring i Distriktets Skole i Religionskundskaber, naar der blev fremlagt skriftligt Vidnesbyrd fra en Præst i Folkekirken om, at de havde tilstrækkelige Kundskaber i saa Henseende.

Men den store Skolereform, som stedse flere og flere stillede Krav om, lod stadig vente paa sig. Da blev Hall Kultusminister. Det lykkedes ham 1855 trods megen Modstand at faa vedtaget en Bevilling til Ansættelse af Monrad som Overskoledirektør. Monrad udarbejdede nu et Forslag til Lov om nogle forandrede Bestemmelser for Borger- og Almueskolevæsenet. Den 12. December 1855 fremsatte Hall dette Forslag i Folketinget, og det gav Anledning til livlige Drøftelser, i hvilke ikke alene Forslagets saglige Forhold omtaltes, men ogsaa de forskellige Skolesyn tydeligt kom til Orde.

Indholdet af Forslaget var korteligt nævnt følgende: Hvis Børnetallet i en Skole med een Lærer overstiger 90, skal der ansættes en Andenlærer eller oprettes en ny Skole. — Ældre Skolestuer skal forbedres, nye have mindst 90 Kubikfod Rum for hvert Barn og være forsynede med Bræddegulv, Ventil og Forstue. — Der gives Regler for Lærerlejlighedens Størrelse. — Sogneforstanderskaberne faar Ret til at indstille tre til ledige Lærerembeder. — Skoledirektionerne har Kaldsret, idet dog denne Ret for visse Embeder stadig er hos Kongen, Biskopperne og Konsistoriet. — For hver Amtsraadskreds oprettes en Amtsskoledirektion og en Skolefond, der bestyres af Direktionen og Skoleraadet i Forening. Af Skolefondens Midler kan der ydes Bidrag til Skoler for den konfirmerede Ungdom. — Lærerlønningerne forbedres og Lærere og Lærerenker sikres Pension.

Forslaget kom til 1. Behandling 18. December. At Grundtvig og hans Venner ikke var tilfredsstillede er en Selvfølge. Men en stor Del af Venstre erkendte, at Forslaget var et Fremskridt, ikke mindst fordi det gav Kommunerne mere Indflydelse end før. Grundtvig fremsatte sine Anskuelser med prisværdig Tydelighed. Det kan være godt nok, sagde han, at Forældrene har et Sted, hvor de kan sende Børnene hen, naar det ikke er for slemt Vejr, men Skoletvang, Mulktering for Forsømmelse og Kirkens Tilsynsret var han en afgjort Modstander af; Skoletvangen var lige saa unyttig som den var vanærende, og der var ikke noget mere fordærveligt for Kristendommen end Udenads-

læren af Balles Lærebog; Ulykken var, at mange Lærere ikke kunde fortælle, men kun katekisere op og ned efter Balle. I samme Retning talte Lindberg. Men fra andre Venstremænds Side lød der mildere Toner. Geert Winther og J. A. Hansen fandt adskilligt brugeligt i Forslaget. Hall, Monrad og ikke mindre Redaktør Rimestad tog Forslaget varmt i Forsvar. Monrad saa i Skoletvangen et Baand for slette Forældre. Rimestad udtalte, at skulde Lærerne vente paa Lønforbedring til Stat og Kirke var adskilte, saa vilde det gaa dem som Manden, der ikke vilde gaa i Vandet, før han lærte at svømme.

C. V. Rimestad.

Fra flere Sider blev det fremhævet, at man ikke ved Lov kunde skabe indre Liv i Skolen. Herom sagde Monrad: »Vi er alle enige om, at det virkelig aandelige Liv, som man maa ønske mere og mere kan gennemtrænge Skolen, er noget, som ikke kan gives ved Lov, men det maa fremkomme ved det Sind, hvormed Gerningen forrettes, den Varme, Kærlighed og Troskab, hvormed den udføres; men dette Sind kan man ikke give ved nogensomhelst Lov«.

I det Udvalg, der blev nedsat, blev indvalgt følgende Venstremænd: Gaardfæster N. C. Condrup, Frølund, Geert Winther og J. A. Hansen. 2. Februar 1856 kom Forslaget til 2. Behandling i Folketinget med J. A. Hansen som Ordfører. Udvalget stillede nogle Ændringsforslag, men gav dog i det væsentlige Forslaget Tilslutning. Det erkendte, at der her var gjort en god Begyndelse, og det udtalte Haabet om, at Ministeren ad administrativ Vej vilde bestræbe sig for at bringe Bevægelse i Undervisningen bl. a. ved at hæve Lærebogstvangen, indskrænke Tallet paa Religionstimer til Fordel for andre Fag og modarbejde den trættende Udenadslæren.

2. Behandling strakte sig over flere Dage. Navnlig førtes der en livlig Debat om Amtsskoledirektionen, der skulde bestaa af Amtmanden og Amtets Provster. Fra mange Sider blev der udtalt Frygt for, at det gejstlige Element skulde faa alt for stor Indflydelse. J. A. Hansen talte stærkt mod disse »gejstlige Concilier«. Grundtvig bemærkede, at Provsterne med faa Undtagelser var saa tilkørte paa den gamle Bane, at de hverken var til at faa til Højre eller